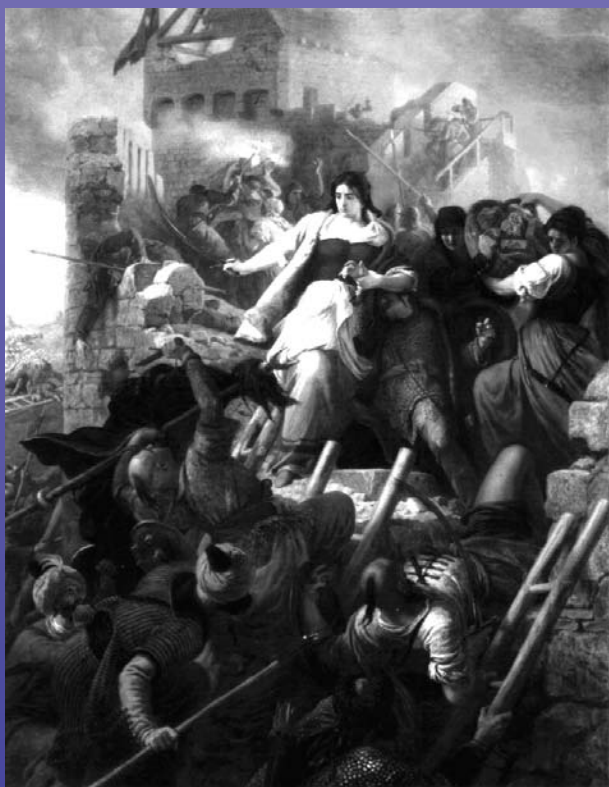

Édes Anyanyelvünk

2013. OKTÓBER

XXXV. ÉVF. 4. SZÁM

150 éve született
Gárdonyi Géza

Székelly Bertalan: Egri nők (1867)

A TARTALOMBÓL:

Büky László:
Kígyókő, macskakő, mennykő

Málnási Ferenc:
„Az ember arca a lélek virága”
Emlékezés Gárdonyi Gézára

Balázs Géza:
Weöres örömenéje

Kemény Gábor:
Szórendetlenkedők

Dóra Zoltán:
Kupi

Bognár Nándor:
Heló!

Szilvási Csaba:
Nyelvi hibridek

Váradi Tamás:
helyesírás.mta.hu

És: Lénárd Sándor utazása,
az év szavai (2012),
OKTV, magyar nyelv (2013/2014),
nyelvi játékok

Búcsúszavak Maróti Istvánról

Nem lehet szavakat találni Maróti István búcsúztatásakor. Az utolsó időkben is terveket, előadásokat dédelgett, amelyeknek kivitelezését már jó előre vállalta. A kórházból küldött e-mailjeiben is biztosított róla, hogy „minden sorra kerül, annak rendje és módja szerint”, csak legyen túl az operáción, és akkor folytatjuk... Egy éve is van annak, hogy kérlelni kezdtem, ne siessen: lassúbb tempóban dolgozzon, ne ígérjen senkinek se többet, mint amit normális körülmények között, mértékletes erő- és időbeosztással elvégezni tud. – De ki fogja helyettesíteni a többit megcsinálni? – fakadt ki. – Ha én nem teszem, vajon más megteszi-e majd azt, amit kell? Hol találunk ma valós értékekben gondolkodó, a magyar irodalomért lelkesen tevékenykedő, nem kizárásos alapon válogató szervezőt, összekötőt, moderátort?

Maróti István nyugtalansága, belső készítése, cselekvő dinamizmusa olyan légkört teremtett népszerű, elfeledett vagy éppen feledésbe burkolt írók, költők és művészek körül, amellyel a magyar irodalomnak és művészetnek felbecsülhetetlen szolgálatot tett. Pótolhatatlan egyéniségévé vált az Irodalmi Múzeumnak, az Anyanyelvpolók Szövetségének, a Tokaji Írótabornak és a magyar műzeumoknak, kiállítóhelyiségeknek itthon és a magyarlakta tájakon egyaránt. Utazott, ha küldték, maga szervezett utakat, ha nem kapott hozzá segítséget, felkarolta azokat, akiktől hivatalosan idegenkedtek – és nem sértődött meg, amikor jó néhányszor meg kellett volna sértődnie mellőzése, kirekesztése, elhagyatottsága miatt.

A lét azonban nagy tanítómester, a sors csodálatos igazságtévő, a karmája mindenkit elér, és általában ott és akkor bicsaklik ki az életünk, amikor a legkevésbé számítunk rá, s a dolgaink végképp rendben mennének.

Maróti Pistát nem tudom elbúcsúztatni. Maróti Pista velem van. Még számos közös ügyet viszünk, amit haladéktalanul meg kell beszélnünk Ali éttermében kávé mellett!

Hegy Béla

Székel Bertalan (Kolozsvár, 1835. május 8. – Budapest, 1910. augusztus 21.) a romantikát és az akadémizmust elegyítő magyar történelmi festészet egyik legnagyobb képviselője.

Eredetileg mérnöknek készült Bécsben, de 1851-ben átiratkozott az akadémiaira. 1855-ben visszatért Erdélybe, ahol évenként át cégtáblafestéssel, rajzóraadással tartotta fenn magát. 1859-ben Drezdába ment, később Münchenben tanult, itt festette első jelentős történelmi képeit. 1866-tól ismét Magyarországon dolgozott, freskófeladatai mellett főként portrékat, női figurákat, ismert Léda-kompozíciókat festett.

A monumentális festészet problémái foglalkoztatták. 1887–89-ben a pécsi székesegyház, 1889–90-ben a tihanyi apátság, 1890–96-ban a Mátyás-templom több freskóját festette. Legszebb tájképei az 1880–90-es években készültek.

Élete vége felé mindjobban lekötötték festőpedagógiai munkái. 1871-től a Mintarajziskola tanára, 1902-től pedig igazgatója volt, majd 1905-ben a II. mesteriskola igazgatójává nevezték ki. Szadai házában emlékmúzeumot rendeztek be.

TARTALOM

Hegy Béla: Búcsúszavak Maróti Istvánról	2
Büky László: Kígyókő, macskakő, mennykő	3
Málnási Ferenc: „Az ember arca a lélek virága”. Emlékezés a 150 éve született Gárdonyi Gézára	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Weöres örömenéje	5
Kulcsár István: „Visszaköszönő” félreértelmezések	6
Kemény Gábor: Szórendetlenkedők	7
K. G.: Kevesebb, mint testőr	7
Dóra Zoltán: <i>Kupi</i>	8
Dr. Makra Zsigmond: <i>Csehpimasz</i>	8
H. Varga Márta: Miért berzenkedünk a <i>hatékonytalan</i> ellen?	9
Sz. Györfly Sarolta: <i>Drágám</i>	10
Domokos Klaudia: <i>Tilos[/]az Á</i> – avagy: aki <i>á-t</i> mond, mondjon <i>a-t</i> is!	10
Buvári Márta: Szálkák	11
Elek Lenke: Magyarul kevésbé ízlenének?	11
Bognár Nándor: <i>Heló!</i>	12
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Lengyel, magyar, két jó barát.	12
Kovács József: Mit látnak szemeink? Utcai, bolti, sajtóbeli „helyesírásunk”	13
Szilvási Csaba: Nyelvi hibridek	13
Balázs Géza: Humanista köztársaság a Nyugat anyanyelvén. Lénárd Sándor utazása	14
Wacha Imre: Nyelvünkről, nyelvünkért	15
Angyal László: Nyelvhasználat – nyelvtudomány – nyelvművelés.	15
Balog Lajos: Félrevezetések – ráadásul	16
Várad Tamás: helyesírás.mta.hu Helyesírási tanácsadó portál	17
Visszhang: Sine ira.	18
B. G.: „Dolgozni... érdemes!” Wacha Imre vallomása	19
Hujber Szabolcs összeállítása: www.manyszi.hu	20
Hírek – tudósítások	21
Pontozó	22
Keresztretjtvény.	23
Új szavak, kifejezések (76.)	23
OKTV, magyar nyelv, 2013/2014.	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazsge@due.hu,

Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,

Hujber Szabolcs (titkár) hujberszabolcs@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök),

Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,

Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.

és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai

a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasok-

nak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvpolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Consequit Csoport,

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Egy kis magyar művelődéstörténet

Kígyókő, macskakő, mennykő

Nemrégiben új burkolatot kapott annak a kisvárosnak a főtere, amelyben lakom. A művelés nem ment könnyen, a macskakövekkel számos baj volt, vagy a minőségük volt rossz, vagy a lerakás nem sikerült, sajnálatos módon a végeredmény városképi szempontból meglehetősen kifogásolható, amiről persze nem a kövek tehetnek, hanem a jó szándék, amellyel egy bizonyos helyre vezető út is ki van kövezve.

A macskakövek zöme Nógrádból származott. Somoskő várának látogatásához az ún. szocializmus idején a határőrsegen lehetett engedélyt kapni, hiszen a ma már nem létező Csehszlovákiához tartozott. Amikor másodszor jártam Somoskőújfaluban, az országhatár rozsdás drótkerítésének nyílásán nyugodtan át lehetett sétálni, határőrség sehol... Akkoriban már, a kerítéshez hasonlóan, a szocializmus építménye is rogyadozott. Mondanom sem kell, hogy a XIII. század közepén vagy végén épült vár milyen állapotban volt. Sajnálatos módon helyreállítása több éve abbamaradt. Hajdan ebben a várban ismerkedett meg Balassi Bálint Annával (Ungnád Kristóf feleségével); jeles versét Anna nevére 1578-ban írta.

Somoskő várát egy vulkáni kúpon építették föl a környék bazaltjából. A bazaltkő még a harmadidőszakban, a pliocénban keletkezett, e kőzetből áll a Nógrád megyei Medves-fennsík. A hajdani vulkántevékenység Somoskőnél 30–40 m magas hatszögletű bazaltoszlopokat emelt, hasonló bazaltorgonákat lehet megcsodálni a Szent György-hegyen is (a Balaton északi oldalán). A hatszögletű oszlopok anyagából épült Somoskő vára. Útburkolásra ezeket az oszlopokat 10–12 cm élméretű kockákra vágták.

A Medves-vidék bazaltját régóta bányásszák, 1880-ban Jansen Adolf nyitott bányát, és a környéken később is számos kőfejtő volt. Nevezetes volt a macskalyuki bánya, amelyből Bécsbe, Budára, Pestre és az ország számos helyére szállítottak kiskockakövet. Ez a bánya is a trianoni békeszerződés után került mai országhatárunkon túlra. A macskalyuki bányának és a környék mintegy húsz bányájának fejtőiből származó követ bányanedves állapotban alakították különböző méretű kockákká, ami egyik oka volt a jó minőségnek, tudniillik ebben az állapotban pontosabban hasítható a kőzet.

A kiskockakövet többnyire kétsoros átkötésben rakták le az útépítők – volt négy- és hatsoros átkötés is – cosinus görbére

hasonlító ívben. A jól megalapozott és elkészített út hosszú ideig szolgált. A mai közlekedésnek azonban nem felel meg a kockaköves út, hiszen nem eléggé egyenletes, ha nedves, a gépkocsik gumiabroncsai könnyen megsúsznak rajta. Ezért 1960-tól számos helyen aszfaltra, esetleg betonra cserélték. A macskaköves út- vagy utcaburkolat ma már védendő: hozzátartozik egy-egy település régi városrészének történelmi területéhez, a belvárosokban ezért igyekeznek visszaállítani a tereket és az úgynevezett sétálóutcákban.

A *macskakő* név mellett sokszor *macskafejkő* fordul elő – német mintára: a „Katzenkopfstein” (a mai németben „Kopfstein”) fordítása lehet a magyar szó. Már 1300 utánról van adat a szóra mint helynévre: „quod idem in monte *Machkakw*”, ez a már említettem Macskakő. Hasonló a *Farkas-kő* (a Bükkben), a *Kecske-kő* (Gyöngyöspata mellett), a *Szarvaskő* (falunév Hevesben), a *Csókakő* (falunév Fejér megyében). Ezek onnan erednek, hogy a hegyeket, sziklacsúcsokat és más helyeket a rajtuk gyakran látható állatokról nevezték el. Nem doromboló szobacica a névadó, hanem az erdeinkben egyre ritkább, védelem alatt álló vadmacska (*Felis silvestris*).

A *macskakő* szó, amely tehát ’kiskockakő’ jelentésű, a német minta mellett a *macskalyuk* (*bánya*)i *kő* vagy a *macskabányai kő* kifejezésből is származhat.

A magyar nyelv szóvégmutato szótára a *macskakő* mellett még egy olyan *kő* utótagú összetett szót tartalmaz, amelynek előtagja állatnév. Ez a *kígyókő*, amelyet a magyar néphit szerint Szent György-nap előtt, esetleg nyáron 50–100 kígyó fúj össze feltartott fejfel az erdők napsütéses helyein. Sípoló hangjuk messziről hallható. A kő először csupán köpet, majd egyre nagyobb lesz, és megkeményedik. Alakja golyóra vagy tojásra emlékeztető, némelykor lyukas. Népünk a régiségben gyógyító erőt tulajdonított az ilyen kövecseknek, hasonlóképp a középkor embere drágakő-terápiával is gyógyított. Úgy vélték, a kígyókő szerencsét is hoz, megakadályozza a rontást. Aki erszényében kígyókövet tart, sohasem fogy ki a pénzből. Más praktikák is fűződnek e mágikus tárgyhoz: dagadt tőgyű tehéne és más háziállaton meghúzogatva jól el lehet adni a jószágot a vásárban; ha valaki a szájába veszi, láthatatlanná válik.

A szántáskor az eke által kifordított kőbaltákat vagy más köeszközöket népünk az égből hullott kőnek tartotta, úgy vélték, hogy a villám szilárd test, vagy összetévesztették a meteorittal. Az efféle, a régiségben *mennytűtő* (’mennyből ütő kő’) néven is előforduló *mennykő* szintén mágikus erejű: kelést, daganatot, gyulladt testrészt háromszor kell vele körülkeríteni a gyógyítás érdekében.

Remélem, az olvasó nem küldi rám mindezek után a ménkűt, ha mégis, Petőfitől vennék bátorságot: „Van-e mostan olyan legény, A ki fél, Ha a mennykő jár is ott a Fejénél?”

Büky László

Előfizetési felhívás

Lapunk bármely postahivatalban előfizethető. Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai – tagdíjfizetésük időtartamában – a lapot illetménylapként a megjelenés napján levélszekrényükben megkapják. Hogy a 2014. évi számok is megérkezzenek, kérjük, időben rendezzék tagdíjukat. A tagdíjat elsősorban banki átutalással kérjük rendezni. Számlaszámunk: 11705008-20132015. A Közlemény rovatba írják be: Tagdíj, 2014. Ha nincs lehetőségük átutalásra, kérésükre sárga csekket küldünk. Ennek igénylése: posta@anyanyelvapolo.hu. A tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

„Az ember arca a lélek virága”

Emlékezés a 150 éve született Gárdonyi Gézára

Gárdonyi Géza (1863–1922) költő, regényíró, újságíró, pedagógus, az MTA tiszteletbeli tagja. Életműve átmenet a 19. századi romantikus, anekdotikus történetmesélés és a 20. századi Nyugat-nemzedék szecessziós, szimbolista stíluseszménye között. Népiskolai tanítóként eltöltött éveinek fénylő emlékéradata az 1898-ban – 115 éve – megjelent *Az én falum* című novellagyűjteménye. Történelmi regényei: *Egri csillagok* (1901), *A láthatatlan ember* (1902), *Isten rabjai* (1908), lélektan-regénye az *Ida regénye* (1920). Ady Endre „a magyar Dickens”-nek nevezte, mások „a magyar Tolsztoj”-nak.

Gárdonyi szerint „A néptanító szívét vasból alkotta az Isten, hogy elbírja azt a sok kegyetlen lábat, amivel a sors megalázza...” de ezt is feljegyezte: „Az írónak úgy kell dolgoznia, mint egy egyiptomi balzsamozónak: be kell balzsamoznia a mesét az örökkévalóságnak”. Ilyen mese, ragyogó tükröcske a *Büntárgyalás* című írása.

A *Büntárgyalás* egyetlen jellemző helyzetet emel ki egy régi, falusi iskola tanulóinak életéből: egy tanítási napon két diák, Marci és Jancsi összekülönböznek, de a tanító bácsi kibékíti őket. Ezt részletezi, ezért novella.

„lobbot vetett Marcsi szeme”

Birtokos személyjeles szavak (*a keze, az orra, a helye, szomszédjaival, a lelkének, a szeme, a foga, dugóját...*) segítenek a szövegértésben. Az író névelő nélküli szavakkal mutatja be Marcit, aki új irkát vett, Koszó Jancsit, a padtársát, majd határozott névelős szavakkal ír róluk (*a keze, az orra, az idő, az iskolába, a nagy vászontarisznya, a tanítás előtt, a vászontarisznába...*), így vezetve be minket is a szöveg világába. A vászontarisznából azonban *egy táblát, egy nagy fanyelű bicskát, egy könyvet és egy tekercs madzagot, egy tollszárat* kotor elő – tudjuk meg az író határozatlan névelős mondataiból. Személyragos igékkel meséli el a történetet: *vett, hozta, kicsípte, járt, ért, töltötte, fölkeltek, kiáltottak, értettem, előmunkálta, kettévágta, odanyújtotta*.

Jelentéstani elemként először az ellentétes szavakat említjük: *Mindenki beszélhet... – csak kiáltania nem szabad. Jancsi... eleven, kis barna gyerek... – Marci komoly és nyugodt véru. ... hárman is elkapják előle az új irkát... – Marci mind a háromszor visszarántja az irkát.* Felsorolással szerzünk tudomást arról, hogy mit hozott Marci a tarisznájában az iskolába: *egy táblát, egy bicskát, egy könyvet, egy birsalmát, egy tekercs madzagot, végül egy tollszárat.* Felsorolással tudjuk meg azt is, hová lottyant a tinta: *az irkán fekete Balaton, az almán fekete gyöngy, a tarisznán fekete Tisza, Duna, Dráva, Száva. Csöpög mind a négy folyó a padlóra.* Szó- és mondathány jellemzi a szövegben Marci vallomását, de Jancsi szavaiban is szerepel az *izé* töltelék szó, s utána a leírt szövegben a három pont.

Mi volt Marci bűne? *Lobbot vetett Marci szeme, képen teremtette Jancsit...* És a Jancsié? *Jancsi megfordult, hirtelen fordult, ahogy szokott, megtaszította Marcit...*

Hányszor is szerepel a *bűn* szó a szövegben? Az olvasó elfogadhatja a tanító ítéletét, elgondolkozhat azon, hogy bár itt tárgyalás folyik, ítélet nincs, kibékülés azonban igen. A diákok pedig elgondolkozhatnak, hogy szeretnének-e ebbe az iskolá-

ba járni, esetleg nekik is volt vagy van ilyen jóságos tanító bácsi, tanár.

Az elbeszélő szövege a szereplők párbeszédével váltakozik. Szövegköziség segíti a megértést: történelmi hős, Zrínyi Miklós képe szerepel a vásárolt irkán, földrajzi ismereteket idéz a Balaton, a Tisza, Duna, Dráva, Száva folyónevek. Az egész szövegen végigvonuló bűn, annak elkövetése, következménye, tárgyalása, a kibékítés, a birsalma kettévágása és megosztása mind-mind bibliai parancsolatokra utal.

A szöveg magyar nyelvű, mai, szépirodalmi alkotás. Stílusa is szépirodalmi. *A Hén aztán... hén aztán ... pofon h ... vág-tam... Nem h. ... Bánom h.* szövegrészben a hangok és a jelentés nélküli szavak hűen idézik Marci hebegését, elképzeljük, hogy miközben „szeméből könnyek görögnek”, el kell mondania, mit tett, számot kell adjon tanítójának a bűnéről. Jó hangzású szavak vezetnek az olvasót az iskolába, az olvasó is beül egy padba, esetleg megnézi az új irkát is, s a birsalmához ő sem mer nyúlni... Ám hirtelen rossz hangzású szavak sorakoznak, feszültség lepi el az olvasmányt, hallgatjuk a tanító bácsi figyelmeztető szavait, s amikor Marci bűnbánattal megcuppantja Jancsi arcát, az olvasó is nyugodtabban várakozik, s a dombon, a keresztnél újra jó hangzású szavakat olvashatunk a két gyerek megbékéléséről. A jelentéssűrítő összetett szavak is segítenek a szövegértésben: *irkavétellel, vászontarisznya, hét-esztendő, báránybőr, tintásüveg, egyszereget, birsalmához, sorrendben, akasztófa, kocsiúton, kettévágta*.

Érdeemes megemlíteni Gárdonyi néhány igéjét: (A vászontarisznya) *ide-oda lóbálódott,* (Marcit az iskolába) *belődül,* (Jancsi) *licseg-locsog,* (a rátekintőnek) *a szemé közé kaffant,* (Marcit a báránybórsatyakot) *begyűri,* (a dugó éppen akkor) *cuppant ki,* (a tinta) *kilottyant,* (a gyerekek a tanító szobájába) *bekocognak,* (A fiú szeméből könnyek) *görögnek,* (Marcit Jancsi arcát) *megcuppantja,* (Marcit) *előmunkálta* (a birsalmát)...

A szöveg szóképei, nyelvi képei: *Az irka sárga volt, mint a citrom. A keze piros volt, mint a mályva. A gyerekek beszélgetnek, mint az emberek; a szemé közé kaffant, mint a kutya szokott kaffantani a légyre; mindent tud, mint a püspök; Állnak előttem, mint a latrok szoktak az akasztófa alatt.*

Egy szólásra is felfigyelhetünk, amely Marci hirtelen hangulatváltozását jelzi: *A következő pillanatban lobbot vetett Marci szeme...* Olyan szavakat, szókapcsolatokat is idézhetünk, amelyek nem szóképek, de képszerűek, az olvasó elolvasva maga elé tudja képzelni, mit is olvasott: *Jancsi licseg-locsog a szomszédjaival; Marci komoly és nyugodt véru; Az iskola csöndes a visszafojtott izgalomtól; Aki az arcot megüti, a lelket üti meg; A lélek Istenből való részünk: örökkévaló!*

A szöveg mondatai közül a tanító és a gyerekek párbeszédében szereplő rövid mondatoknak stílusformáló szerepük van. De Gárdonyi mondatairól hallgassuk meg Hatvány Lajost: „... mondata meleg, lassan lélegző emberi kebelhez hasonlatos, melynek szó-bordái alatt a szív hevesen dobog”. A novella verbális, több igei állítmányt tartalmazó szöveg, az író beszédébe a szereplők egyenes beszéde szövődik.

Gárdonyi-idézettel kezdődött ez az emlékezés, a végére is egy idézet kívánczik: „Minden műnek akkora az értéke, amekkora rezgést kelt a szívekben.” Talán a *Büntárgyalás* és a hozzáolvasott kisebb novellái (*Március, Gólyák, méhek, kislibák, A gyerekek, Boriska, A tulipán, A parasztilány* stb.) megismerése után Gárdonyi regényei is belopják tanulóink szívébe azokat a tanításokat, amelyeket néptanítóként adott át kisdíákjainak, s a művek elolvasása mellett szívesen látogatnak el majd Agárdpusztára és Egerbe is, ahol emlékmúzeum várja őket.

Málnási Ferenc

Miért érdekes?

Weöres örömszeneje

Mélyén zene

A kísérletezgetés, játék a titka Weöres Sándor gyermekverseinek. Számos alkalommal elmondta, hogy soha nem akart gyermekverset írni, a „gügyögés” távol áll tőle. Egyszerűen arról van szó, hogy a nyelvvel való játék a gyermek sajátja, a gyerekek jobban és gyorsabban megértik, megszeretik. Weöres csak kísérletezett, s utólag jött rá, hogy ez mennyire tetszik a gyerekeknek, több versét felépítése, hangzása, ritmikája vagy éppen témája alapján utólag minősítette át gyermekverssé. Nem lenne nagy meglepetés, ha kiderülne, hogy sok gyermekverse „mélyén” nem is nagyon a gyerekeknek szóló üzenet áll... A Bartók suite ciklusból a közismert „Csiribiri csiribiri...” kezdetű (egyébként több változatban létező) Varázsnének című (mindenki által gyermekversnek vélt) költeményt értelmezik altatóversnek, varázslóversnek (gyógyítóversnek, pl. Bognár Tas), erotikus varázslásnak (Vadai István, F. Kovács Ferenc); Nagy L. János a vers dallamát a Mágna Miska operettkupa-betét-dallamával hozza összefüggésbe; míg Weöres lakonikusan megjegyzi, hogy egy vásári kikiáltószöveg hatására írta.

Egy vers többnyire komplex alakzat, sőt: mintázat. Ezt Weöresnél legjobban a zenei szerkesztés mutatja meg. A Weöres-versek egy része konkrét zenei alapon áll, elénekelhető. Más részükben is fölfedezhető a költő-zeneszerző (komponista), s a versek nem egyszerűen verbális kódokként „olvashatók”, hanem úgy fogadhatók be, mint a zene.

Több Weöres-versről kiderítették már zenei (ritmikai) elődjét. Nevezetes példája ennek a mindenki által ismert, fülbemászó dallamú Őszi éjjel / izzik a galagonya... kezdetű vers, valamint az Árokiparton / üszkös a fadereka... kezdetű vers, hiszen mindkettő egy első világháborús katonanóta dallamát követi (Országúton hosszú a jegyenesor...), ahogy azt Nagy L. János metrikai-ritmikai képlettel is példásan kimutatta. A Magyar etüdök ciklusba tartozó versek mintegy kétharmada (Weöres által megjelölve) dallamra (ad notam) íródott, de előszeretettel zenésítették meg mások is őket, pl.: (4) Fut, robog a kicsi kocsi... (Kalácska), (36) Tekereg a szél... (Sebő Ferenc).

Jó, hogy vannak daktilusok

Oka lehet annak, hogy a versformák között a daktilust tartalmazók a memóriánkban sokkal erőteljesebben, „mélyebben” és könnyebben rögzülnek. A szó görög eredetije konkrétumra, az ujj ízületeire utal. Vagyis konkrét, szemléleti háttere van a daktilusnak. Memoriális élményét talán a daktilusban benne rejlő „felpörgés” okozza. A daktilus (névének hangzásában is benne van: hosszú – rövid – rövid: – ∪ ∪, régi magyar neve: *lengedi*) tartja fenn könnyen Petőfi Sándor Szeptember végén („Még nyílnak a völgyben a kerti virágok...”) vagy József Attila Hexaméterek című versét („Roskad a kásás hó, cseperészet a bádogeresz már...”). A daktilusos építkezés Weöresnél is megfigyelhető, pl. a Széjjel az erdő... kezdetű versében:

Széjjel az erdő szélesség, – ∪ ∪ – – – – –
arra keringnek a méhecskék, – ∪ ∪ – ∪ ∪ – – –
Nyáron a kertem nyájasság, – ∪ ∪ – – – – –
benne szaladnak a kismacsok. – ∪ ∪ – ∪ ∪ – – –

Tökéletes szabályosságot, szimmetriát mutat az időmértékes ábrázolás. Ezt a daktilusos kezdetű szabályos verset az ismétlődés és az ellentét sokfélesége, többszintűsége fogja össze: a rímek és fordított (ferde) rímek, palatális-veláris (magas-mély) szembenállások. Nagy L. János így elemzi: „minden

egy sor eleje ritmikailag azonos daktilus, de a folytatás kétféle: a *-ság/-ség* főnévképzős, hangzásukban ellentétes főnevek páratlan sorai csupa hosszú szótaggal folytatódnak, a kicsinyítőképzős (ugyancsak magas-mély hangrendi ellentétes) sorok pedig újabb daktilust és molosszust [három hosszú versláb. B. G.] hoznak. A rímek páros rímek, ellentétben a ritmikával, hangzásuk pedig hangrendben megfelel a rímelésnek. A hangzásban a páratlan sorokban alliteráció erősíti a hangrendi magas-mély zengést, a párosokban pedig keresztesződő hangrendi ellentétek csengését olvassuk: arra – keringnek / benne – szaladnak. Ilyen módon a párhuzamos szerkesztés uralja a négy sort (szintaktikailag és palatális-veláris hangzásban, rímekben), a ritmika pedig finoman árnyalja.” Valóban olyan, mint egy apró részletekben, több hangszerre komponált zenemű.

Szerkezetileg így ábrázolhatnánk:

párhuzamok, rímek:

szélesség // méhecskék

nyájasság // kismacsok

párhuzamok, fordított rímek:

szélesség > < nyájasság; széjjel > < nyáron

méhecskék > < kismacsok; arra > < benne

A zeneiség, a zenei anyanyelv ősi, mint a verbális. A verbális anyanyelvben csökkent módon jelen vannak még a zeneiség kellei, ezért nevezzük őket „az élőszó zenei eszközeinek”. Ám a költészet, a választékos, szép beszéd, különösen a „dallamos” beszéd és leginkább nyilvánvaló módon a

költészet felmutatja az egykori, teljesebb zenei világot.

Örömszene

Bár minden alkotásra, különösen műalkotásra jellemző, Weöres verseinek túlnyomó részében föltűnő az „élvezetes struktúrák” (Fónagy Iván műszava) léte és hatása, s nyomukban az „örömszene” érvényesülése. Azt már korábban fölvetették, hogy a forma tartalomkifejező, a pszichoanalitikusok továbbvitték azzal, hogy a struktúrák a jelentésen túl önmagukban is hordozzák az örömszót, amely leginkább a feszítés-oldás fizikai képletével illusztrálható. A feszítés-oldás (másként: tenzió-detenzió) természeti és emberi (lelki) működés, alapelv. Az oldás (feloldódás) pedig örömet jelent. Weöres pontosan ezt ragadja meg (Egybegyűjtött írásainak bevezetőjében): „Célom nem a gyönyörködtetés... [...] Más akarok: eleven áramot sugározni, melytől megrázkódik az ösztön, érzélem, ész, képzelet, szellem, az egész lény; ne csak az ember olvassa a verset, a vers is az embert. Átvilágítani és felrázni óhajtlak, hogy átrendezhesd magadat zárt, véges, egzisztenciális énekből nyitott, szociális, kozmikus, végtelen énné.” S itt a keleti filozófiák hatására belép a boldogság, az öröm kérdése is. „Amíg az emberek egymás nélkül és egymás ellen kívánnak örülni, számtalan lemondásra és öncsonkításra kényszerülnek; de mielőtt egymásban sokszorozzák örömeiket, nincs több okuk aszkézisre, mint a boldog szeretőknek.” A világ egy része a beat-korszak óta szinte vallásos áhítattal fordul a „keleti” világra, filozófiájára felé. Weöres Sándor – bár járt Keleten, pontosabban: Kínában – elsősorban a keleti kultúrák költészetének ismerete, valamint a magyar nyelvben rejlő törvényszerűségek nyomán jutott el a mindennapiságunkat meghaladó emberi boldogság, cél, értelem megértéséig, érzékeltetéséig.

Felhasznált irodalom:

Ferencziné Ács Ildikó, 2008. Weöres és a gyermekköltészet. A Vörös Postakocsi, 2008/nyár: 50–68.

Fónagy Iván, 1990. Gondolatalkatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.

Nagy L. János, 2003. A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Weöres Sándor, 1981. Egybegyűjtött írások. Negyedik, bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

A Weöres Sándor születésnapján, a WS100 konferencián A Magyar Nyelv Múzeumában elhangzott előadás írott változata.

„Visszaköszönő” félreértelmezések

Újságot olvasva, rádiót, televíziót hallgatva az ember nap nap után találkozik tévesen értelmezett, vagyis nem a saját helyükön használt szavakkal, kifejezésekkel. Az alábbiakban csak néhány tucat olyat említenék, amellyel nem egyszer és nem kétszer találkoztam, hanem amely jóformán „visszaköszön”.

A jogi ismeretek hiányából származik például az a gyakori közlés, hogy a *rendőrség elejtette a vádat*, vagy hogy a *bíróság vádat emelt*. Pedig vádat csak az *ügyészség* emelhet vagy ejthet, a rendőrség a legjobb esetben is csak megszüntethet egy bűnvádi eljárást a korábban *meggyanúsított* (de nem *megvádolt!*) személlyel szemben. Rendszeresen összetévesztik az *őrizetbe vételt* és az *előzetes letartóztatást*. Holott az *őrizetbe vétel* maximum 72 óráig tartó rendőri kényszerintézkedés, míg az *előzetes letartóztatást* – az ügyész javaslatára – csak a bíróság rendelheti el. Az ítéletet mindig a bíróság hozza meg, amely *törvénykezik*, mégpedig ama törvények alapján, amelyeket a *törvényhozás* (a parlament) fogad el. Gazdag ember lennék, ha annyi forintom volna, ahány esetben még országgyűlési képviselőktől is hallottam összetéveszteni ezt a két fogalmat.

„a betyárt a pandúrral összekeverni logikai bukfenc”

A katonai ismeretek hiányáról tanúskodik az, amikor a *löveget* kilövik. Az ugyanis nem *lövedék*, hanem maga az *ágyú*, amelyből kilövik. „Klaszszikus” hiba a *géppisztoly* helyett *golyószórót* írni. A géppisztoly pisztolylőszerrel működő, könnyű, sorozatlövő fegyver, amelyet például a terrorelhárítók nyakában láthatunk, és amellyel akár futtában is lőhet a kommandós. Jól lehet az is derekasan szórja a „golyókat”, a golyószóró mégis más: tulajdonképpen egy könnyűgéppuska-fajta, amelyből rendszerint letámasztva, fekvő testhelyzetből lőnek.

Sok tollforgató hiszi, hogy a *katonai* ugyanaz, mint a *harcászati* vagy a *hadászati*. Holott ez három különböző fogalom. Valójában *katonai* minden, ami összefügg a katonasággal. Ilyen például a katonai lexikon is, amely szerint a *harcászat* „a hadművészet elméletének és gyakorlatának alkotórésze, a harc elmélete és gyakorlata... amely a hadászathoz viszonyítva alárendelt szerepet tölt be”. (Idegen szóval: *taktika*.) Ezzel szemben a *hadászat* „a hadművészet része, annak legfontosabb területe... a legfelső hadvezetés gyakorlati tevékenységének területe”. (Idegen szóval: *stratégia*.) Vannak például rövid hatótávolságú, harcászati, és vannak földrészközi, hadászati rakéták. Csakhogy vigyázzunk (ezek összekeverése is szabványhiba), mert a repülőgépeknek *hatósugaruk* van (ez az a legnagyobb távolság, amelyre elrepülhetnek úgy, hogy még maradjon elegendő üzemanyaguk a támaszpontjukra való visszéréshez), a rakétáknak viszont – amelyek Isten őrizz, hogy oda térjenek vissza, ahonnan *indítják* (hibás kifejezéssel: *kilövik*) őket – *hatótávolságuk* van. És ha már a hadászati (stratégiai) rakétáknál tartunk: az Egyesült Államok és a Szovjetunió már a SALT-tárgyalásokon megállapodott abban, hogy számukat nem növelik tovább, befagyasztják. Ebben az esetben beszélünk e fegyverfajták *korlátozásáról*. Később, az úgynevezett START-szerződésekben kötelezték magukat a szuperhatalmak arra, hogy megsemmisítik meglévő támadó jellegű hadászati fegyvereik (rakéták, repülőgépek) egy részét, vagyis *csökkentik* a már meglévők számát. Békésebb rendeltetésűek nálunk azok a

(hordozó)rakéták, amelyekkel a mesterséges (vagy mű-) holdakat a pályájukra juttatják. Vannak, akik ezeket *műbolygónak* nevezik, ami súlyos tévedés. Igaz, elvben létezhet műbolygó is. De az olyan mesterséges égitest, amely a *Nap* körül kering, ellentétben a *Föld* körül keringő távközlési, kém- stb. műholdakkal.

Még a katonaságnál maradvány: gyakran nevezik *fegyvernemeknek* a *haderőnemeket*. Pedig – mint Odesszában mondják – ez két nagy különbség. Tudományos meghatározás helyett: *fegyvernem* például a (gépesített) lövészcsapatok, a tüzérség, a páncélosok, a légideszantcsapatok, míg *haderőnem* a szárazföldi csapatok, a légierő, a tengerészgyalogság, a haditengerészet. És ha már itt tartunk: ki hinné, ám tény, hogy a *tengerész* és a *matróz* nem egy és ugyanaz? Gyakran olvashatunk arról, hogy elsüllyedt egy hajó, x számú matróz a vízbe fulladt. Ilyenkor jogos a gyanú: csak matrózok fulladtak a vízbe, altisztek és tisztek egyáltalán nem? A hadiflottában ugyanis a „közlegényt”, vagyis a rendfokozat nélküli haditengerészt nevezik matróznak, a kereskedelmi flottában ő a betanított munkás (tehát nem navigátor, nem első tiszt stb.). Más szavakkal: minden matróz tengerész (vagy legalábbis folyami hajós), de nem minden tengerész matróz!

Makacs következetességgel nevezik a médiában a kémkedést (hírszerzést) *kémelhárításnak*, az elhárítást pedig *kémkedésnek*. Holott a betyárt a pandúrral összekeverni logikai bukfenc! Hiszen több, mint nyilvánvaló, hogy a *hírszerző* (kém) feladata a kémkedés, míg a *kémelhárító* azért kapja a fizetését, hogy elhárítsa, megakadályozza ezt a tevékenységet.

A jelek szerint hiányosak az ismeretek a vallások, az egyházak terén is. Különben nem említenék a katolikus papot *tiszteletesként*, ami a protestáns lelkésznek a címe, megszólítása, és fordítva: a protestánst *tiszteleendőnek*, ahogyan viszont egy katolikus lelkészt illik titulálni. Aztán: manapság gyorsan terjedő divat az *egyházi* szót a *lelkész* szinonimájaként használni. Igaz ugyan, hogy a lelkész az egyház hű fia (sőt, újabban olykor leánya is), mindamelllett az *egyházi* nem papi személy, hanem lényegében protestáns *templomgondnok*, olyasmi, mint a katolikusoknál a *sekrestyés*. Azt sem árt(ana) tudni, hogy más a *mise* (katolikus), és más az *istentisztelet* (protestáns), továbbá, hogy *hitközségről* csak zsidók esetében beszélhetünk, a *keresztyén* (protestáns) és a *keresztény* (katolikus, ortodox) felekezeteknek *gyülekezeteik*, *egyházközségeik* vannak. Az *ortodox keresztény*, röviden *ortodox* pontosan ugyanaz, amit nálunk *görögkeletinek* is neveznek. A *görögkeletit* a médiában előszeretettel tévesztik össze a *görög katolikus*val, holott az utóbbi egyház hívei (nevezik őket *unitusoknak* is) a pápát elismerő katolikusok, bizonyos liturgikus és egyéb sajátosságokkal (pl. papjaik nősülhetnek). Az egyháztörténet hiányos ismeretéről tanúskodik az a gyakran visszaköszönő tudatlanság, amikor a hivatal packázásait elszenvető állampolgárról azt írják, mondják, hogy *Canossát jár*. Holott Canossát az jár, aki bűnbocsánatért esedezik, *vezeke*, ahogyan azt IV. Henrik német császár tette VII. Gergely pápánál Canossa várában. Az imént említett állampolgárral viszont képletesen a *kálváriát* (a kínok útját) járatták meg, mint Jézus Krisztussal az evangéliumokban. Végző soron az egyházzal hozható összefüggésbe a *szürke eminenciás* kifejezés is, amely egyre sűrűbben szerepel a *szürke kisegér*, a dolgát tevő *kisember* értelemben. Pedig a névadó Richelieu bíboros igazán nem volt annak nevezhető. XIII. Lajos király roppant befolyásos embere volt, aki már-már maga igazgatta Franciaországot. A *szürke eminenciás* tehát a háttérben meghúzódó, valójában azonban a hatalmat egészében, de legalábbis részben birtokló személy.

Kulcsár István

Szórendetlenkedők

A magyar szórend, azt mondják, szabad, de ez a szabadság nem azt jelenti, hogy a szavakat, morféákat összevissza lehet dobálni, hanem azt, hogy a nyelvi elemek sorrendje árnyalatos pontossággal tükrözi közlésünk tartalmát, logikai viszonyait. Pontosabban: tükrözheti, ha figyelünk és ügyelünk erre.

Sok évtizede olvasom a sportnapilapot és benne az ilyen mondatokat: „A kipattanó [labda] Arsiczshoz került, aki balról, tizenkét méterről lőtt mellé”; „[A labda] Klein lábáról került Hakolához, ő pedig jobbal kilőtte a bal alsó sarkot”.

Ezek a mondatok nyelvtanilag a szó szoros értelmében véve nem hibásak, mégsem kifogástalanok, mert olyasmit emelnek ki, ami a közlés voltaképpeni értelme szempontjából másodlagos: azt tudniillik, hogy a játékos tizenkét méterről lőtt mellé, illetve hogy a labda Klein lábáról került ahhoz a játékosához, aki végül is a gólt szerezte. Az effajta, ún. nyomatókos szórendű mondatok itt nem szükségesek, mert a tényállást a nyomatókalan szórend fejezné ki pontosabban: „A kipattanó labda Arsiczshoz került, aki [még jobb lett volna: és ő] tizenkét méterről mellőlött”; „A labda Klein lábáról Hakolához került, ő pedig jobbal a bal alsó sarokba lőtt” (a kilövi a sarkot kifejezéssel nem tudok megbarátkozni, de ez most mellékes). A lényeg ugyanis az, hogy a csatár mellőlött, illetve hogy a labda odakerült az egyik játékoshoz, és az a kapuba talált.

A fenti példák végső soron csak az árnyalatnyi pontosság követelményét szegik meg, a most következők viszont már súlyosabban vétének a szintaxis, a nyelvtanilag korrekt mondat-szerkesztés szabályai ellen.

A Fővárosi Híradóban, a budapesti önkormányzat „információs mellékletében” arról olvashatunk, hogy közel tíz éve tart a margitszigeti domonkos apácakolostornak és környékének felújítása. „A látogatható romkertben lévő maradványok több korszak építkezéseit bemutatják.” Erre már felkapja a fejét a kényesebb nyelvérzékű olvasó, mivel az idézett mondatnak van nyomatókos eleme, a több korszak építkezéseit (vagyis nem egyét, hanem többét), ezért az igeikötőnek el kellett volna válnia igéjétől: „A látogatható romkertben lévő maradványok több korszak építkezéseit mutatják be.” Ha viszont beiktatjuk az is kötőszót a tárgy mögé, megmaradhat az igeikötő-ige sorrend: „... több korszak építkezéseit is bemutatják.” Mind a kettő jó, csak az elfogadhatatlan, ami a lapban megjelent.

Az igeikötőnek a hangsúlyos mondatrész utáni el nem válása már a szakmai nyelvhasználatban is érezteti hatását. Ezt olvashatjuk például egy doktori értekezés nyilvános vitájára szóló meghívóban: „A jelölt értekezése és tézisének az *alábbi címeken megtekinthető*.” Pontosabban: nemcsak ebben az egy meghívóban, hanem mindegyikben, hiszen az értekezés és a tézisek internetes lelőhelyének megadása kötelező tartozéka az ilyen szövegeknek. A szabályos szórend természetesen ez lett volna: „A jelölt értekezése és tézisei az *alábbi (internetes) címeken tekinthetők meg*.” Ha pedig nem akarjuk kiemelni a helyhatározót, változatlan maradhat az igeikötő és az ige sorrendje, de az állítmánynak előbbre kell kerülnie: „... *megtekinthetők az alábbi címeken*”.

Azt, hogy a szórendi finomságok iránti érzéketlenség mennyire terjedőben van, jól mutatja, hogy már a legnépszerűbb internetes lexikonban, a Wikipédiában is előfordul. Azt írják valakiről, hogy „1934-ben elvégezte a szegedi jogi akadémiát, majd 1934-ben Tel-Avivban a helyi Palesztinai Kommunista Párt megalapításában közreműködött”. A fentiek értelmében ezt így kellett volna megfogalmazni: „1934-ben közreműködött a helyi Palesztinai Kommunista Párt megalapításában”, vagy ha a képes helyhatározónak kiemelt nyomatókot akarunk adni (amit egyébként nem tartok szükségesnek), ez lett volna a szórendileg szabályos megoldás: „... majd 1934-ben Tel-Avivban a helyi Palesztinai Kommunista Párt megalapításában működött közre”.

Látjuk tehát, hogy ha a határozóra nyomatókot teszünk (mert hangsúlyozni akarjuk), akkor a *közreműködött* állítmány

előtagja, az igeikötői szerepű *közre-* az ige mögé kerül. Ezért nem helyesek az alábbi internetes címek: *Magyar rendező közreműködött a Metallica 3D-s filmjénél; Többmilliós pályázati forrás odaítélésében közreműködött az ÜDE-KUNSAG Egyesület; Mesejátékban közreműködött a Haramia!!!* Mindegyikben hangsúly esik a határozóra (írhattam volna így is: a határozóra esik a hangsúly), ezért az állítmányban fordított szórendet kell alkalmazni: *Magyar rendező működött közre...; Többmilliós pályázati forrás odaítélésében működött közre...; Mesejátékban működött közre...*

Hogy ezeknek a szórendi jelenségeknek van-e közülük más szórendi, pontosabban „morfémarendi” újdonságokhoz, egyelőre csak sejtethető, de nem bizonyítható. Például az ilyenekhez (a napisajtóból): „A 68 éves Tarja Halonen asszony kétszer öt évig volt elnök [ti. Finnország köztársasági elnöke], többször nem újraválasztható”; „a lényeg a másképp gondolkodók, a nem hozzájuk tartozók, az *alattvalói* láncba nem beállók eltávolítása mindenhonnan”. Ha én lennék annak a lapnak az olvasószerkesztője, ez jelent volna meg: *többször nem választható meg, illetve az alattvalói láncba be nem állók* (egyébként ez enyhe képzavar is, de hagyjuk).

Persze a szórendi finomságok mérlegelésére a fogalmazás hevében nem mindig jut idő. Vegyük az utolsó példát a saját házunk tájáról! Lapunk ez év júniusi számának kéziratában mind a három szerkesztő kezén átment ez a mondat, mégis így maradt: „2012-ben a Magyar Szemiotikai Társaság A test szemiotikája címmel rendezett konferenciát, *amelynek anyaga hamarosan ugyanezzel a címmel megjelenik*.” Csak a korrektúrában szántuk rá magunkat arra, hogy a szórendet így módosítsuk: „... *amelynek anyaga hamarosan megjelenik ugyanezzel a címmel*”. Ha azonban nagyobb fontosságot tulajdonítottunk volna annak, hogy a kötetnek ugyanaz lesz a címe, mint a konferenciának, akkor ehhez a megoldáshoz kellett volna folyamodnunk: „... *amelynek anyaga ugyanezzel a címmel hamarosan megjelenik*”, sőt: „... *amely hamarosan ugyanezzel a címmel jelenik meg*”. Ezt azonban nem éreztük indokoltnak, ezért a három változat közül az első jelent meg a lapban.

Hogy ezek a zavarok, pontatlanságok csak a figyelem lazulásából következnek-e, vagy valamely megindulóban levő változási tendenciának az első megnyilvánulásai, azt ma még nem tudhatjuk, nem is a mi dolgunk, hogy megmondjuk. A nyelv-művelő (Balázs Géza szerkesztőtársam találó metaforáját kölcsönvéve) csak kapuőr, aki jelzi, hogy valami szokatlan, valami eddig nem ismert jelenség lépett be anyanyelvünk épületébe. De ha indokoltnak véli, megálljt kiált és helyesbít, mint mi is tettük az idézett mondat esetében.

Elvégre a kapuőr attól őr, hogy nem enged be mindenkit. Más szórenddel: hogy mindenkit azért nem enged be.

Kemény Gábor

Kevesebb, mint testőr

A Helyi Téma című lapban valaki helyreigazítást kér az-
zal a korábban ott megjelent állítással szemben, hogy ő az
egyik parlamenti párt vezetőjének testőre volna. Arról van
csupán szó, hogy „2009 nyarán egy tömegosztatás során én
magam is igyekeztem védeni – a testi épségemet veszélyez-
tetve – az ő személyi épségét, amelyről most közreadok egy
képet”.

Természetesen nem a politikus személyi épségéről közli a
képet (hogyan is lehetne egy elvont fogalomról fényképet
készíteni?), hanem arról, hogy éppen védi, védelmezi őt. A
kétértelműséget az *amely* és az *ami* vonatkozó névmás föl-
cserélése okozza. Félreérthetetlenül: „... igyekeztem védeni
az ő személyi épségét, *amiről* most közreadok egy képet”.
Még jobb lett volna kapcsolatos mellérendeléssel: „... és er-
ről most közlök (is) egy képet”.

Ezt azonban nem neki kellett volna tudnia (ő nem első-
sorban a magyar nyelvtenban erős), hanem a lap olvasó-
szerkesztőjének. Akinek viszont ez (lenne) a dolga.

K. G.

Kupi

Egy rádiós jegyzetemben (Tetten ért szavak, 2013. április 26.) szóltam a felnémeti *Kupi* ragadványnevről. A cikk felolvasásakor Balázs Géza kollégám bevezetőként megjegyezte, hogy ezúttal nem a német eredetű *kupleráj* 'bordélyház' jelentésű szó rövidítéssel és kicsinyítéssel képzett alakjáról lesz szó, ugyanis az említett ragadványnev valószínűleg a szláv, pontosabban az orosz *купить* 'venni, vásárolni', illetve a *пить* 'inni' igékre megy vissza. A két szó egybeesése csupán véletlenszerű. Így hát felejtjük el a kupit, és vizsgáljuk meg a Kupi ragadvány-, illetve családneveket.

Köztudomású, hogy a ragadványnevet mindig a közösség (település, iskola, katonaság) adja. A falvakban leginkább azért, mert több azonos családnevű ember él ugyanazon a településen, és a ragadványnev – harmadik névelemként – pontosabbá teszi az adott személy azonosítását. A szóban forgó ragadványnev keletkezéséről, a névadás indítékáról Nagy Ernő (Kupi) festőművésztől, az egri tanárképző főiskola egykori tanszékvezetőjétől kaptam hiteles adatokat. E szerint a család egyik őse az I. világháború után a faluban letelepült orosz hadifoglyoktól vásárolt pálinkát, illetve vodkát. A falubeliek gyakran hallhatták az orosz *купить* 'venni, vásárolni', illetve a *пить* 'inni' jelentésű igéket, s ezért ragasztották rá a *Kupi* ragadványnevet. S mivel a család leszármazottai között is sok volt a nagyvívó, a ragadványnev öröklődött.

Később megtudtam, hogy a *Kupi* – elsősorban a Dunántúlon – nemcsak ragadványnévként, hanem családnévként is él. Ez a családnév sincs rokonságban a *kupi* köznévvvel, hanem feltehetőleg a Veszprém megyei *Kup* helynév *-i* képzős származéka.

Az internetről 48 nevet sikerült letöltenem. Ezek közül 43 családnév, 5 pedig ragadványnev, de lehet, hogy némelyik névmagyarosítással jött létre. Ragadványnévként viseli Reiki Attila székesfehérvári, Béldeki Gergely pilisvörösvári, valamint

Kukoró István perkipai lakos. A Kopa, Kupi névről csak feltételezem, hogy ragadványnevről van szó. Egy Kárpáti (Kupi) János nevű SzT-tisztnek lehet, hogy Kupi volt az eredeti neve, a Kárpáti pedig névmagyarosítással keletkezhetett, de titkoszolgálati fedőnev is lehetett. Ezek után azt vizsgáltam, hogy hogyan oszlik meg a Kupi családnév lakó-, illetve születési hely szerint. A következő adatokat találtam: dunántúli: 22, budapesti: 6, nyíregyházi: 1, külföldön született, és ott is él: 1; nincs feltüntetve: 13. Ebben a kimutatásban csak a családnevek szerepelnek, a ragadványneveket nem vettem figyelembe.

Mint az adatok mutatják, a név viselőinek több mint a fele a Dunántúlról származik. Nagy a valószínűsége, hogy a családnév a már említett Veszprém megyei *Kup* helynévből alakult. A település neve Kiss Lajos szerint egy cseh eredetű családnevre megy vissza.

Meg kell jegyezni, hogy Hajdú Mihály Családnevek enciklopédiája című munkája rámutat arra, hogy nem minden *-i* végződésű családnév helynévi eredetű, mert az *-i* lehet birtokjel is, és ebben az esetben például apanévi eredetű (vö. Miklósi, Péteri). Úgy vélem azonban, hogy a *Kupi* családnév csakis a fent említett helynévből származhat, **Kup* apanév ugyanis nem létezik.

A Kupi családnév Hajdú Mihály említett munkájában nem található, de megjegyzem, hogy Farkas Tamás szíves tájékoztatása alapján Hajdú Mihály népeség-nyilvántartásában 506 fő viseli ezt a családnevet. Mivel az internetes találatok adatai szerint családnévként többségében a dunántúli származásúakra jellemző ez a név, úgy vélem, innen terjedhetett el, feltehetően a népeség belső mozgása, migrációja révén.

A fentiekből kitűnik, hogy a most bemutatott Kupi családnév és ragadványnev nem függ össze. A családnév nagy valószínűséggel helynévi eredetű, a ragadványnev ellenben szavajárásra, illetve szokásra vezethető vissza. A *kupleráj* szóval etimológiai rokonságukat pedig csak tréfás szófejtésnek tekinthetjük.

Dóra Zoltán

Csehpimasz

Nagyanya korban lévő hölgyek emlékeznek manapság arra, hogy az ő anyjuk, nagyanyjuk valaha *csehpimaszt* süttött. A cseh *tolka* a Monarchiában *talkerli*, *tarkedli* néven is szerepelt, nálunk leginkább az említett *csehpimasz* névvel illették. A régi szakácskönyvek elmondták, hogy ez tejes, tojásos kelt tésztából forró zsírban kisütött fánkféle. (Más recept szerint burgonyából is készülhetett.)

Itt természetesen nem azért említettük, hogy receptet adjunk az érdeklődő háziasszonyoknak. Felöltik bennem egy régi szerkesztő emléke: „Jó, írjon erről két flekket, de találjon neki valami blikkfangos címet!” Nos, a *Csehpimasz* kétségtelenül blikkfangos (figyelmet felkeltő) cím, de mégsem pusztán ezért került e kis írásnak az élére. A tarkedlisütőből dalmahodó (felhasasodó) ínycsiklandó fánkot ugyan érezhetjük pimasznak, de hihetőbbnek vélem, hogy ez a név inkább a csehekkel szemben érzett antipátia nyomán született.

Míg a *csehpimasz* névről csak vélelmezhető a cseheket dehonesztáló felhang, addig a *csehül áll* hangvétele és jelentése egyértelmű: aki úgy van, olyan állapotban van, mint egy cseh, az bajban van, esetleg beteg, rosszul áll a szénája. Így a magyarok. És a csehek?

A prágai villamoson két utas összeszólalkozott. Egyikük, aki egyre emeltes hangon próbálta meggyőzni társát, végül belátva, hogy hiába erőlködik, legyintett: *Na, mintha*

egy magyarral beszélne az ember! Közkeletű ugyanis a cseheknél a következő szólás: *být z něčeho Maďar: valamtíl magyar*, azaz nem ért valamit. Folytathatjuk, van bőven mivel...

Ismeretes a cseh nyelvben a *maděra* kifejezés, ez két mondásban is szerepel:

Magyar módra tör-zúz, illetve:

Ügyetlen, ostoba ember.

Káromkodik, mint egy magyar, szokták mondani.

Magyar betegsége van, mondják arra, aki lusta.

Említettük, hogy a cseheket (egyesek) alkalmasint pimasznak tarthatták. Melyik nemzet mennyire pimasz – nem hisszük, hogy ennek a mérésére kínálkoznék objektív mód-szer.

Valamelyik újságunk a harmincas években támadást intézett a cseh szellem ellen annak kapcsán, hogy megjelent egy írás, amely a cseheket különbnek tartotta más népek fiainál. Legyen szabad idéznem erre egy kis viccet, amit egy prágai lapban olvastam:

Ha az angol hangosan kiabál,

Ha a német harsányan nevet,

Ha a cseh ostoba képet vág:

Biztos, hogy mindnyájan csak színlelnek.

Vajon a magyar pimaszabb a csehvel, vagy a cseh a magyarral?

Dr. Makra Zsigmond

Miért berzenkedünk a *hatékonytalan* ellen?

A szavak sorsa meglehetősen kiszámíthatatlan. Megjelenésükkor – újszerűségük, szokatlanságuk következtében – általában ritkán találnak megértő fogadtatásra. Nyelvérzékünk berzenkedik, tiltakozik ellenük, és általában csak akkor békülünk meg velük, amikor már beilleszkednek a megszokott szavak közé. Pedig az új szavak nem okvetlenül elvetendő, megítélésük dolgában nem szabad csak (hitelesnek gondolt, tehát talán szubjektív) nyelvérzékünkre vagy pillanatnyi hangulatunkra hagyatkoznunk.

Mostanság mintha különösen zavarná egyes ismerőseimet és kollégáimat a mára már divatszóvá avanzsált *hatékonytalan* melléknév. Többek szerint ilyen szó nincs is a magyarban, annak ellenére sem, hogy mind a beszédben, mind az írott nyelvben meglehetősen gyakran találkozni vele.

A sajtóból és az internetről összegyűjtöttem egy csokorralátó a kérdéses melléknévet tartalmazó mondatokból, pl. *Egy londoni elemző úgy látja, hogy a görög állam hatékonytalan...*; *A Malév évi mínusz 24 milliárd forintos működése kiemelkedően hatékonytalan vállalatot jelzett; A hatékonytalan kommunikáció tipikus esete a passzív ember, aki kerüli az összetűzéseket és a véleménykülönbségek révén kialakuló konfliktusokat...*; *Íme, 7 dolog, amiktől teljesen hatékonytalan leszel a munkában...*

Leszögezhetjük, hogy a *hatékonytalan* melléknév mind szerkezetileg (a bázisige két melléknévképzőt tartalmaz: *hat* + *-ékony* + *-talan*), mind szemantikailag ('nem hatékony') – legalábbis a rendszer szintjén – szabályos. Ebben az írásban azt próbálom megfejtetni, vajon miért idegenkedünk tőle.

1. Az egyik ok valószínűleg az lehet, hogy melléknévi alapszóból csak ritkán jönnek létre fosztóképzős melléknévek. Ezek között akadnak ugyan egészen régiiek, a 14–15. századból adatolt szóalakok is (pl. *boldogtalan*, *elégtelen*, *igaztalan*, *tisztát(a)lan*), az újabb képzések létjogosultságát azonban sokan – a közismert előzményekkel való teljes alaki és szerkezeti azonosság ellenére – megkérdőjelezték, furcsa, szokatlan, szabálytalan vagy éppen felháborító újdonságnak, torz szóalkotásnak minősítették.

A nyelvújítás idején keletkezett *-ó*, *-ő* és *-(j)ű*, *-(j)ü* képzős melléknévek fosztóképzős származékai (pl. *felel-ő-tlen*, *önáll-ó-tlan*; *valószínű-ű-tlen*) ellen egykoron például a Magyar Nyelvőr folytatott ádáz küzdelmet (jó részt hiába). A legharcosabb nyelvművelők egyike azzal érvelt, hogy „a fosztó képző, mint amely a tőszóban rejlt fogalomnak a nemlétét fejezi ki, nem járulhat olyan melléknévekhez – ideértve az igenevet is –, amely ugyanazon fogalomnak az otlétét, meglevőségét fejezi ki [tehát ellentétes, ily módon összeférhetetlen képzők találhatók egymás mellett – beszúrás tőlem, H. V. M.]. Ilyen melléknévképzők az igék után ragadó *-ánk/-énk*, *-ákony/-ékeny*, *-ól/-ő* és a nevekhez járuló *-s*, *-ü/-ű*. A fosztóképzővel ezek együtt nem működhetnek” (Joannovics György: *Hibás szók és szerkezetek*. Magyar Nyelvőr 1880: 320–4).

Legutóbb (a 20. században) elsősorban a *komolytalan*, *ébertelen*, *őszintétlen* fosztóképzős melléknévekkel kapcsolatban merült fel a kérdés, vajon van-e létjogosultságuk. Szabályosságuk, hagyományos voltuk nem lehet vitás. A kérdés talán inkább az, szükségesek-e, hasznosak-e ezek a melléknévek, az alapszóban kifejezésre juttatott tulajdonság tagadásán túl adnak-e értelmi, érzelmi, hangulati, árnyalati többletet. A *komolytalan* Szily Kálmán fölöslegesnek vélte (Magyar Nyelv 1914: 262–5). Ma úgy gondoljuk, jól érzékelhető jelentéstöbblettel rendelkezik a *nem komoly*hoz képest. Az ÉrtSz. külön szócikkben tárgyalja, ami szintén azt mutatja, hogy szókinccsünk teljes jogú tagjává vált.

2. A másik ok az, hogy a fosztóképző általában abszolút – elsősorban főnévi és igei – tövekhez kapcsolódik, melléknévi származékokhoz csak nagyon ritkán. A következő példákkal vélem igazolhatóan ezt az állítást.

Sem az *-s*, sem az *-ós*, *-ős* képzős melléknéveknek nincs fosztóképzős antonimájuk, pl. **sós-talan*, **családost-talan*; **sír-ós-talan*; **fáz-ős-talan*, **hazud-ős-talan*.

A jelen és a múlt idejű melléknévi igenevek, valamint a *-ható*, *-hető* képzős melléknévek után sem állhat általában fosztóképző, pl. **átlátszó-tlan*, **használt-talan*, **olvasható-tlan*. Ebben a csoportban akad néhány kivétel, pl. *egyenlő-tlen*, *felelő-tlen*, *kedvező-tlen*, *önálló-tlan*, *való-tlan*, valamint az egyik leghosszabb magyar szóként számon tartott tréfás próbálkozás, az *el-ke-káposztá-s-ít-ott-talan-ít-ott-tá-tok* szóalak. Kivételnek számít még néhány *-i* képzős melléknév is, pl. *ember-i-etlen*, *nő-i-etlen*, *gyakorlat-i-atlan*.

Szemantikai szempontból vizsgálva az *-s* képzős melléknéveknek, a jelen és a múlt idejű melléknévi igeneveknek, valamint a *-ható*, *-hető* képzős melléknéveknek az antonimáit (*erő-s* ↔ *erő-tlen*, *átlátszó-ó* ↔ *átlátszó-atlan*, *vasal-t* ↔ *vasal-atlan*, *olvas-ható* ↔ *olvas-hat-atlan*), azt kell mondanunk, hogy a fosztóképző ezekben az esetekben nem a megfelelő tőhöz kapcsolódik. Az *erő-tlen*, *barátság-talan*, *hely-telen*, *átlátszó-atlan*, *vasal-atlan* stb. melléknévek alakilag csak látszólag vezethetők vissza közvetlenül fővekre vagy igékre, szemantikailag ugyanis melléknévképzős szavak játszottak szerepet létrejöttükben. Szemantikailag a következő származékok felelnének meg egymásnak: *erő-s* ↔ **erős-telen*, *átlátszó-ó* ↔ **átlátszó-tlan*, *vasal-t* ↔ **vasalt-talan*, *olvas-ható* ↔ **olvas-ható-tlan*.

Szabályosnak a nyelvészetben mindig a többség által mutatott viselkedést tekintjük, azt, ami termékeny mintát ad az újabb szóalakok létrehozásához. A *hatékonytalan* hiába felel meg a szerkezeti és a szemantikai transzparenciának (átláthatóságnak, áttekinthetőségnek), duplán is szabálytalanak tűnik: egyrészt képzett melléknévi tőhöz kapcsolódik, másrészt az *-ékony*, *-ékeny* képző csak az egyetlen *-ság*, *-ség* képzőt tűri meg maga mellett (pl. *hat-ékony-ság*), következésképp a *hatékonytalan* olyan alak, amelynek nincs társa saját nyelvtani alrendszerében (pl. **békül-ékeny-telen*, **enged-ékeny-telen*, **fárad-ékony-talan*, **félt-ékeny-telen*, **hisz-ékeny-telen*), voltaképpen tehát hapaxról, egyedi egyszeri szóalkotásról van szó. Minden bizonnyal ezért berzenkedünk ellene.

H. Varga Márta

„komolytalan,
ébertelen,
őszintétlen”

DRÁGÁM

„Lehet nyolc dekával több, drágám?” – kérdezi az ifjú hentes az üzletben.

„Sürgősségivel megy a levél, drágám?” – tudakolja a postai tisztviselő.

„Parancsoljon, drágám!” – nyújtja át a teli tojástartót a férfi eladó a piacon.

„Drága, nem tudok tízezresből visszaadni” – mondja a pénztáros kisasszony az élelmiszerboltban.

„Hat kilfit kérek, drágám” – kéri a péksüteményt egy idősebb úr a kenyérboltban.

„Már csak dobozos tejünk van, drága” – mondja az eladó kislány az idős férfi vevőnek.

Folytathatnám a sort, de gondolom, ennyi is elég. Szinte futótűzként terjedt el nálunk ez a megszólítás a kereskedelemben, a szolgáltatásokban. Talán még azt is gondolják, hogy így nagyon kedvesek a kuncsafttal, illetve a kiszolgáló kisasszonnyal. Így aztán nem véletlen, hogy régi emlékeim közül egyre gyakrabban bukkanak föl a szívből jövő, valóban kedves megszólítások, például faluhelyen vagy salgótarjáni gyermekkorom piacán. („Mit kérsz, aranyom?”, „Vegyen ebből is, lelke!” – mondta egyszer a viseletbe öltözött falusi néni.) A Káli-medencében lakó nagynéném és annak férje, meg még sokan a faluban, „pici rózsám”-nak neveztek minden beszélgetőtársat. Barátnóm Kiskunságból elszármazott édesanyja „szép szívem”-mel szólította meg a fiatal lányokat és asszonyokat. Most meg itt van ez az egyen-drágámozás...

Egyik idősebb tanár kollégám „asszonyom”-ként szólított meg, a virágbolt tulajdonosnője így szólt a vevőhöz: „Majd a kollegina odaadja a csokrot”. Leányom egykori (akkor huszonéves) iskolatársnője magától letegezett. (Ötvenes éveimben jártam már akkor.) Talán még azt is gondolta, hogy imponál nekem ez a fiatalos lendület. Nem, sajnos, nem imponált. De hát volt egy-két ifjú kolléganőm is, akik pályafutásuk kezdetén tegeződtek tanítványaikkal. (A végeredmény leírását hely hiányában mellőzöm.) A szülészeti osztályokon nemcsak az ápolónők, hanem a kisegítő személyzet is „anyuká”-nak nevezte a kismamákat. (Szerencsére a barátnők, barátok, kolléga-

nők, szomszédasszonyok egymás közötti kapcsolatában az „anyukám, apukám, anyám” már eltűnőben van.

Utolsó tanítási évemben szokatlan élményben volt részem. Egyik tanítványom édesapja benyitott a tanárba, és (ohne köszönés) ennyit mondott: „...-nét keresem”. Nyeltem egyet, és megszólaltam: Én vagyok. Aztán elgondolkodtam, hogy miért is esett nekem rosszul ez a megszólítás. Nem hiúságból, hanem azért, mert fölidézte a múlt század első felét, a méltóságos, nagyságos, sőt kegyelmes asszonyok világát, amikor a nehéz fizikai munkát végző asszonyokat, a mosónőt, a takarítónőt, a gyári munkásasszonyt nevezték Kovácsnének, Szabónénak, Kissnének stb. Ebből a korból egyébként ritkán még fölbukkan egy köszöntési forma, amit a mai fiatalok nem is ismernek: a „Pá, Lujzika!”, amelyet idősebb hölgyek használtak fiatal lányok, asszonyok üdvözlésére.

Van egy köszöntési forma, amit még most sem tudok megszokni, pedig már évtizedek óta hallhatjuk. Ez pedig az ígétlen *Jó napot!* köszönés. Ezt az üdvözlési formát eleinte csak fiataloktól hallottam, ma azonban már szinte minden korosztály használja. És sajnos nem érzi, hogy az ígétlen változat rideg és kissé lekezelő. Még akkor is, ha német filmek szinkronszövegében *Jó napot!*-tal fordítják a *Guten Tag!*-ot. (Hozzátenném még azt is, hogy gyakorta *Hubernét* fordítanak *Huber asszony* helyett, pedig ennél még a *Frau Huber* is jobb lenne, hiszen a franciából vagy olaszból fordított szinkronszövegek is elég gyakran megtartják a *madame, signora, signorina* stb. formákat.) Csakhogy a németben soha nem használtak a *Guten Tag!* után igei állítmányt és alanyt, azaz: *Guten Tag wünsche ich* + a kötelező részeshatározó. Az ígétlen *Jó reggelt, Jó estét, Jó éjszaka!* viszont nálunk is megszokott és elfogadott.

Szerintem a fent említett furcsállható megszólítási módoknál néha még a megszólítás elkerülése is jobb megoldás. (Pl. *Jó estét kívánok, szeretném megörvendeztetni, fia 88%-os tesztest írt.*) Jómagam időnként így oldottam meg ezt a kérdést, mert fogalmam sem volt arról, hogy a tanári fogadóórán hogyan szólítsam meg a szülőt.

Nem lehetne egy megszólítási és köszöntési tanácsadó kézikönyvet megjelentetni és ennek alapján tanácsot adni, hogyan szólítsa meg az orvos a beteget, az beteg az orvost, a vevő az eladót, az eladó a vevőt, a szülő a tanárt, a tanár a szülőt?

Sz. Györfly Sarolta

Tilos[Jaz Á – avagy: aki á-t mond, mondjon a-t is!

A fenti – Milne Micimackójából ismert – szöszerkezet (vagy éppen tulajdonnév!) manapság is tud újat mutatni. Már nem „Tilosaz Á”, még csak nem is „Tilos az átjárás”, hanem – noha más értelemben – „Tilos az á.”

Az utóbbi időben mintha összetévesztenék a hangokat. Tegyük egy próbát: *12. A, a², a) feladat, „A” hét.* Hogy is mondtuk, olvastuk? *12. Á, á², á) feladat, „A” hét.* Egyre inkább elharapódik ez a szokás. Hány érdekes, értelmetlen és/vagy vicces szó születne, ha egy rövid magánhangzót a hosszú párjával helyettesítenénk!

A zenében még elfogadható, hogy az *ábécés* hangokat, pontosabban azok közül csak az *a-t* és az *e-t á-nak*, illetve *é-nek* mondjuk, hiszen azok az egész világon egységesek, azaz ékezet nélküliek. Rádásul itt a hangok zeneiségével is magyarázható a jelenség: nyilvánvalóan szebb, dallamosabb *é-vel, á-vel* énekelni egy hangsort.

Az ejtéskönnyítés szándéka egyébként a beszédben is felmerül. Valamiért könnyebben rááll az ember szája, nyelve az *á-ra*, mint az *a-ra*. (Az *a-á* esetében egyébként akár még a határozott névelőtől való éles megkülönböztetés szándéka is közrejátszhat.) S ha már szóba került a (zenei) *ábécé*: ennél a szónál – a fenti példákkal ellentétben – írásban is megjelenik az *á*. Azaz az eltérést nemcsak hallhatjuk, hanem láthatjuk is. Az is

igaz viszont, hogy a szó másik jelentésénél (élelmiszerbolt) az írásmód már nem utal a kiejtésre – *ABC-t* írunk, de *ábécé-t* mondunk.

Tisztában vagyok vele, hogy e szokás hibaként történő említése (illetve valamikori megváltozásába vetett reményem) vitatható. Az előbbinél maradvá: az *ábécét* valószínűleg sosem fogják *abécének* mondani – elég csak Móra Ferenc *Zengő ABC*jére gondolni. De ez az állandósulás nem feltétlenül kellemes, hogy mintául szolgáljon a többi esetben, mondjuk a fenti példánál. Ilyenkor egyezzen meg a leírt és a kiejtett szóalak! Vagy csak *a-val* mondjuk és írjuk, vagy csak *á-vel*. A két betű, illetve hang azért mégsem ugyanaz!

Sokszor tényleg másként mondjuk a szavakat, mint ahogyan írjuk. Helyesírásunk köztudottan, esetleg tapasztaltan nehéz. Idegen nyelvi hatások is érnek minket nap mint nap. Az újlatin nyelvekben az *a* valóban *á-nak* ejtendő, de például az angolban és a németben is nagyon gyakori az *á* hang. A nazális *a* ugyan gyakran megjelenik a magyar tájnyelvben is, de a fent vázolt jelenségben természetesen nem erről van szó.

Miért nehezítenék meg a magunk dolgát? Máskor legszívesebben mindent a kiejtés elve szerint íránk. Gondoljunk az alsó tagozatos szójegyzékünkben szereplő *nénje, vonzza, játszik* szavakra! Hát igen, a szóelemzés elve nem tartozik a kedvenc tananyagok közé... Viszont ne is egyszerűsítsünk, hiszen sokszor nem mindegy, hogy ott van-e az ékezet vagy sem. Hagyományt pedig végképp ne teremtünk a hangok összekeveréséért! A kiejtés elve szerint leírva tehát: *Tilos az á!*

Domokos Klaudia

Szálkák

Ami..., hogy...

Egy tanulmányban olvastam a következő mondatot: „Ami bizonyos, hogy Amerikában rövidebb ideig élnek az emberek, mint a többi fejlett országban.”

Élőszóban úton-útfélen ilyen kezdetű mondatokat hallunk: *Ami kérdés, hogy...; Ami furcsa, hogy...; Amit nem szeretek, hogy...;* stb. És íme, már képesek le is írni!

Hogyan elemeznék a fenti mondatot? Melyik a főmondat? – Egyik sem az. Az *ami* vonatkozó névmási kötőszó, tehát mellékmondatot vezet be. A *hogy* szintén mellékmondati kötőszó. Főmondat sehol, csak két mellékmondat van.

Hogyan keletkezett ez a torz szerkezet?

Egy népszerű politikus gyakran mondott efféle mondatokat: *Amire felszólítjuk, az az, hogy ne adjon tárgyalópartneri szájába olyasmit, ami nem hangzott el.* Itt a (formális) főmondat a két *az*. Az egyik az a főmondat alánya, a másik az állítmánya. Az első az alanyi mellékmondat rámutató szava (amire felszólítjuk), a másik az állítmányi mellékmondaté (*hogy...*)

Az ilyenfajta kiemelés eleve nem magyaros, nyilván az indoeurópai nyelvekből vették át. Azután érezték, hogy nem szép a két *az* egymás után, ezért egyszerűen mind a kettőt elhagyták. Azért tudták elhagyni, mert ez a két rámutató szó csak formailag főmondat, tartalma nincs. Az értelmi főmondat az, amelyet – helytelenül – *ami* kötőszóval vezetnek be. Csak ki kell cserélni az *amit* határozott az névmásra, máris főmondat lesz belőle.

Az idézett mondatok tehát talpra állítva így hangzanának:

Az bizonyos, hogy Amerikában rövidebb ideig élnek az emberek...

Arra szólítjuk fel (vagy csak: Felszólítjuk), hogy ne adjon partneri szájába olyasmit, ami nem hangzott el.

És: az a kérdés, hogy...; az a furcsa, hogy...; azt nem szeretem, hogy...; stb.

Ugyancsak helytelen, idegenes kiemelést látunk az ilyen típusú mondatokban: *Mi voltunk azok, akik kezdetektől keményen ellenztük az iraki katonai megszállásban való magyar részvételt.* Az angolnak, franciának nemigen van más lehetősége a kiemelésre, ha ugyanis a szórend nem lehet más, mint alany – állítmány – többi mondatrész, a személyes névmást pedig mindig kiteszik, egyszerű mondatból nem lehetne tudni, melyik mondatrész hordozza az új közlést. Magyarul azonban átrendezhetjük a mondatot úgy, hogy a legfontosabb szó legyen a főhangsúlyos: *Mi elleneztük a kezdetektől...* Ha azt akarjuk hangsúlyozni, hogy már a kezdetektől, akkor ki sem tennék a névmást: *Kezdetektől elleneztük...* (Ugyanis mindig a közvetlenül az ige előtt álló szó a leghangsúlyosabb.) Ha azt akarjuk kifejezni, hogy mossuk kezeinket, nem mi vagyunk a hibásak, akkor így mondanánk: *Mi kezdetektől elleneztük az iraki katonai megszállásban való magyar részvételt.*

Végül kérdésben is használják ezt a fölösleges, hamis kiemelést: *Mi az ön szerint, ami a legégetőbb probléma?* Semmivel sem kevésbé nyomatékos így: *Ön szerint mi a legégetőbb probléma?* Vagy: *Mi a legégetőbb probléma ön szerint?*

Karácsony Sándor mondta először, hogy a magyar gondolkodás alapján véve mellérendelő. Ezt ő sem úgy értette, hogy alárendelő mondatnak egyáltalán nincs helye. Azonban lényege szerint főmondatból ne csináljunk már mellékmondatot!

Buvári Márta

Magyarul kevésbé ízlenének?

A vendéglátás és a gasztronómia szakszavai – hasonlóan más szakmáikéihoz – egy idő után kezdenek beszivárogni a köznyelvbe. Mind több szót kell megtanulnunk, hiszen egyre gyorsabban veszik át a hazai éttermek a külföldi trendeket. Ha már megjelennek ezek a kifejezések az étlapokon, érdemes volna megmagyarázni, mit is jelentenek.

Ilyen például a *konfítált* jelző. Az alapanyagot alacsony hőfokon, több óráig lassan kell sütni saját vagy hozzáadott zsíradékában – ilyen például a kacsá-, libazsír vagy olívaolaj. Ez az eljárás nemcsak hosszabb eltarthatóságot eredményez, hanem gazdag, tartalmas ízt és omlós állagot kölcsönöz. De más húsfajtát is lehet *konfítálni*. Maga az eljárás semmi különleges eszközt nem igényel, bár ma már árulnak külön, erre a célra szolgáló edényt is. Nincs új a nap alatt: a világháborúk idején a gondos háziasszonyok bődönben rejtegették az alaposan, lassan átsütött és forró zsírral légmentesen leöntött húsokat, hogy kitartsanak az ínséges időkben. Ennek az eljárásnak a mai utóda ez.

Mit jelent vajon a *szuvidolás*? A *sous vide*-et a hetvenes évek közepén fejlesztette ki Georges Pralus a franciaországi Roanne-ban. Ma már nemcsak a legnevesebb, több Michelin-csillagos éttermekben használják ezt az eljárást, hanem itthon is. Ilyenkor az előkészített (megmosott, fűszerezett, pácolt és a felhasználási célnak megfelelően porciózott) húsokat, zöldségeket légmentesen becsomagolják (mintegy vákuumban), és ezt követően több órán keresztül, alacsony hőmérsékletű vízfürdőben megfőzik.

Ezeket a szavakat általában csak fonetikus ismerjük, akárcsak a *csévinget*. Ez az elterjedőben lévő, „all inclusive” szállodai vendéglátás eszköze: nagy, alulról melegített, felülről lecsukható fémedényekben találják fel a szállodákban a svédasztalos vacsorákat, de ez a tároló-melegítő kellék fogadásó-

kon is nélkülözhetetlen. (Az *all inclusive*-re mikor és ki talál valamilyen megfelelő szót?)

Az elegánsabb hazai partikon manapság *finger food*okat kínálnak, azaz két ujj közötti, egy falatra bekapható ínycsikéségeket. Amerikai területről érkeztek az úgynevezett *popsicle* harapnivalók: a gömb alakú, édes vagy sós falatokat nyalókapálcákra rögzítik, és azok egy-két falásra elfogyaszthatók.

A *chutney*-t ma már sok helyen fonetikusán írják (*csatni*), hiszen sok háziasszony otthon is elkészíti ezeket a gyümölcsös-zöldséges-sós-csípős-fűszeres indiai lekvárféléket. Mind ez a gasztronómiai blogok utóbbi öt-tíz évben tapasztalt óriási népszerűségének is betudható. Aki rendszeres olvasója e blogoknak, annak nem okoz gondot, ha valaki falatnyi, színes *macaron*nal kínálja, amely ma a legdivatosabb hazai süteményféle, sós-libamájás változatát is kóstoltam már.

Sokan tisztában vannak a szintén francia eredetű omlós, vajjas *madeleine* fogalmával is, míg a babapiskótás *charlotte*-ok főleg szakmai körökben ismertek. E desszertek magyar nyelvű megfelelőjét hiába keresnénk, akárcsak a karácsonyi *stollen*ét (gyümölcsös, püspökkenyérre emlékeztető kalácsét), amely ma már kezd itthon is meghonosodni. Hasonlóképpen az olasz *panetton*ét sem fordítjuk gyümölcsös ünnepi kuglófnak.

A német nyelvterületről eleink több száz szót vettek át és építettek be a magyar gasztronómiai nyelvbe az elmúlt évszázadokban – ki is akarná megkérdőjelezni a *nokedli* vagy a *bejgli* magyar voltát? Az olasz fogások alapanyagai pedig ma már szerves részeit képezik a hazai élelmiszerboltok kínálatának is, a *spagettitől* a *pizzáig*, a *makarónitól* a *parmezánig*, a *pestótól* a *cannelloniig*.

A globalizált világkonyha jelensége természetes, hiszen egyre többen és többször utazunk, piaci határok pedig nincsenek. Csak azt szeretném megérni, hogy az olasz, francia vagy svéd éttermek étlapján megjelenjen a lángos, a töltött paprika vagy a pörkölt, még akkor is, ha csak annyira autentikus, mint a bécsi gulasch...

Elek Lenke

Heló!

Igen, így, magyarosan, hosszú *ó*-val a végén – annak ellenére, hogy természetesen nem így kell írni, meg ejteni sem, hiszen az angolban rövid *o* van a végén, de hát most éppen erről szeretnék szót eiteni: a mind jobban terjedő primitív „angolizálásról”. Színes kis történelemkönyvet lehetne írni az ilyen és hasonló külföldieskedő, jópofáskodó szóhasználatról, amely az évek során hullámszerűen fel-feltör a közbeszédben. Híven jelzik ezek a kifejezések a közéleti szóhasználat divatjait, még egy kicsit az aktuális politikai széljárást is megmutatják.

Maradva csupán a legutóbbi, valamivel több mint fél évszázadnál: az ötvenes évek elején igazodási hajlamú, magukat viccesnek, egyben korszerűnek gondoló figurák nemritkán harsány *drasztuvi* kiáltással köszöntötték ismerőseiket, torzítva ily módon az orosz nyelvű köszöntést, egyszersmind jelezve tájékozottságuk aktuális irányultságát. Ahogy telt-múlt az idő, „nyitotunk” nyugat felé, így aztán érkeztek nyugati nyelvekből is ilyen és ehhez hasonló, „jaj, de vicces vagyok” hangvételi változatok. Például amikor valaki az ismerősét, amúgy útszéli németesen „*Komm* ide hirtelen” szavakkal hívta magához. Vagy amikor mások primitívesített angollal „*Tenk jól* veri a macskát” kifejezésekkel próbálták megnevetetni a társaságukat. A bevezetőben említett *heló* karrierje pedig különlegesen sajátos – nem sok ország van, ahol nemcsak a beköszönést, hanem az elköszönést is *heló*val oldják meg, nem is szólva az igeiként ragozott *helósztok* kifejezésről, ami aztán végképp hungarikumnak tekinthető.

Lengyel, magyar, két jó barát...

Első lengyelországi utam felejthetetlen nyelvi élményem volt. Szükségszerűen egyik-másik nyelvet ismertem, ezért igyekeztem szót érteni a villamoson az utasokkal. Összevont szemöldökkel komoran hallgattak. Elkeseredtem. A következő mondatomban megmagyaráztam, hogy magyar vagyok, sajnos, nem tudok lengyelül. Pedig nagyon fontos lenne hogy megtudjam, hol kell le szállnom. Amint megértették, hogy magyar vagyok, ettől kezdve minden nyelven megértettek, és készségesen útba igazítottak. Beszélgetésünk során csodálkozva kérdeztek, hogy előbb miért éppen azon a nyelven érdeklődtem. Magyaráztam, hogy a lengyel is hasonló az előbb használt szláv nyelvhez. Ezt határozottan visszautasították, cáfolva nyelvészeti ismereteimet... Szerintük a lengyel nem hasonlít a nyelvcsalád szóban forgó tagjára.

A magyar más, tették hozzá: szeretjük őket. A magyarok is szeretik a lengyeleket. Évszázados, hányatott történelmünk hasonlít. Közös uralkodóink voltak. Hedvig és Kinga királynékat szentként tisztelik. Báthory István, Erdély fejedelme és lengyel király sírja a lengyel királyi palotában, a Wawelben magyar koszorúkkal és virágokkal van elborítva. Ő védte meg Lengyelországot az ellenséges támadásoktól. A mi Nagy Lajos királyunk Lengyelországnak is uralkodója volt. Neve ott is jelzős szerkezettel gazdagsított: Magyar Lajos. Lengyelül: Ludwig Węgier. Lengyel Ulászló királyunkra mindenbe beleegyező szavajárása: „jól van”, „dobzse” ragadt rá. Ő lett Dobzse László. Engedékenységgel szomorú szerepet játszott történelmünkben.

A két szabadságszerető nép szabadságharcaiban mindig támogatta egymást. Magyar katonái szeretetük jeleként vezették el Bem apónak az 1848/49-es szabadságharc sikeres vezetőjét. Az apjaként szeretett vezérét megéneklő Petőfiről Tarnóiban, Bem József lengyel szülővárosában utcát neveztek el. Magyarországon is több városban áll szobra a népszerű tábornoknak. A budai Dunaparton álló emlékműve a győztes piski csatára is emlékeztet. 1956. október 23-án az eredetileg a lengyel forradalom iránti rokonszenv nyilvánítására szervezett tüntetés a pesti Petőfi-szobor után a Bem-szobornál folytatódott.

Mielőtt bárki azt gondolná, hogy ilyen aprócska, ártalmatlan viccelődésekkel nem érdemes ennyit foglalkozni, gyorsan hozzátesszem: itt nem elsősorban az a baj, hogy ezek primitív poénkodások – egyébként valóban azok –, sokkal nagyobb a gond. A közbeszédbe nyomulnak be a kereskedelemről, az utcai feliratokból és bizony a médiából is a külföldieskedő szavak, nemcsak kiszorítva a megfelelő magyar kifejezéseket, hanem a mögöttes jelentéstartalmat is szegényítve. Ugye, nemcsak én emlékszem rá: „Én elmentem a vásárba, fél pénzzel...” – énekeltük gyerekkorunkban. Ahogy most állnak a dolgok, nemsokára ebből is „Soppingoltam a plázában, akció volt...” lehet.

Mindez arról jutott eszembe, hogy nemrég hallottam: Debrecen adott otthont a Nemzetközi Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakkiállításnak. Nos, ennek a mezőgazdasági és élelmiszeripari rendezvénynek, ennek az enniivalókat és innivalókat meg az előállításukhoz szükséges eszközöket felvonultató szemlének egy minden ízében magyar városban sikerült a *Farmer Expo* nevet adni. Vajon miért? Elfelejtették már a *gazda*, vagy a *vásár*, vagy a többi hasonló kifejezést? Vagy arra számítottak, hogy ettől majd több külföldi látogató jön, és ez a cél mindenek feletti?

Persze, lehet, hogy igazuk van. Lehet, hogy ez a jövő. Odaszól majd az alföldi parasztasszony az urának: – Te Jani, nem megyünk el a *Farmer Expóra*? Az embere pedig nem a villát kézbe kapva érdeklődik, szikrázó szemekkel, hogy mi a csudába nem megyünk el, hanem rendben, türelmesen válaszol: – Hát dehogyan nem megyünk, Julis, csak előbb milkingeld meg a Riskát, én meg addig végzek a trágyakihordás projekttel.

Lehet, hogy már most is itt tartunk?

Bognár Nándor

Lengyelország másik szülőtte: Dembinszky József is a magyar hadsereg egyik vezére volt. A lengyel diákok osztaga is harcolt a szabadság zászlaja alatt. A győztes isaszegi csata évfordulóin mindig külön megemlékezést is tartanak virágokkal és koszorúkkal az ismeretlen lengyel kapitány sírjánál.

Krakkó a magyar diákok számára népszerű volt minden korban. Egykori szállásukat turistanevezettségként mutatják a látogatóknak. Alapító királyukról, Jagellóról nevezték el nagy hírű egyetemüket. Ez az intézmény régóta a kultúra egyik legfontosabb központja Lengyelországban és egész Európában. Július 1-től 7-ig rendezték meg a Jagelló Egyetem legújabb épületének „legnagyobb termeiben” az Európai Matematikai Egyesületek összejövetelét – természetesen számos magyar résztvevővel.

Krakkó a kultúra más ágait is képviseli. Nemcsak a hangversenytermi és templomi zenei események ragadják meg az embert, hanem a csodálatos képzőművészeti alkotások, épületek és a város múltja is. A főtér alatt nemrég feltárták a város múltját a legújabb, korszerű módszerekkel, és hatalmas múzeumot hoztak létre belőle. A magyar költészetet a főtér egyik mellékutcájában Balassi Bálint emléktáblája képviseli. Ismeretes, hogy Bakfark Bálint is megfordult Krakkóban. Liszt Ferenc is gyakori vendég volt a városban, és számos Liszt-hangverseny ma is naponta hallható itt, ahol valaha a művész személyesen is lenyűgözte hallgatóit.

A magyar diákok századok óta látogatták a Jagelló Egyetemet. Már akkor is Európa leghíresebb egyetemei közé tartozott. Abban a sötét korszakban, amikor betiltották Lengyelországban a lengyel iskolákat, a Balaton mellett lengyel iskolában folyt a lengyel menekült gyerekek anyanyelvi oktatása, a szabadkőműves Antall József kormánybiztos, a későbbi miniszterelnök édesapjának irányításával.

Ma a Jagelló Egyetemen magyar tanszék működik. Az egyetem korszerű könyvtára ingyen látogatható, mint a legtöbb országban, ahol bölcsen támogatják a művelődést és általában a kultúrát. A készséges könyvtárosok húsz perc alatt kihozzák az olvasó asztalára a kért könyvet. A könyvtári anyag fényképezhető, hasonlóképpen a levéltári iratok is.

További sikereket kívánunk a szeretetreméltó lengyeleknek!

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Mit látnak szemeink? Utcai, bolti, sajtóbeli „helyesírásunk”

Lapunk utolsó oldalán fényképen szoktuk közölni a plakátokon, különböző feliratokon látható nyelvi furcsaságokat. Több oldalon sorolhatnánk az ott láthatókhöz hasonló sajnálatos hibákat; most csak az ország bármely pontján felfedezhető, furcsa és meghökkentő írásmódokból szemezgettünk.

Cégtáblákon és az üzletekben mindennaposak az ilyen feliratok: *sertés hús, csirke comb, gyapjú kabát*. Mindegyiket egy szóba kell írni. Éttermekben: *ragu leves, hasáb burgonya*, de: *mákosészta, sülttök*. Amit egybe kell írni, az külön van, amit külön, az egybe.

Különböző árucikkeken: *rózsa olaj, bolha és kullancs riasztó nyakörv*. Szeged belvárosában évek óta: *táncentrum*. Egy-egy üzletben: *bankártya*.

Helyesírásunk szerint az ünnepek, rendezvények nevét kisbetűvel kell írni, mégis: *Torkos Csütörtök, A Magyar Dal Napja, Frankofón Filmnapok*. Az utóbbiban évek óta ó-val írják a *frankofont*, pedig az a *-fon* van a *telefon*, *magnetofon*, *mikrofon*, *fonetika* stb. szavunkban is; érthetetlen, hogy miért írják szinte mindenütt hosszú ó-val.

Szintén furcsa a nagybetű használata a rendőrautókra felírt Szolgálynk és Védünk mondatban. Majdnem minden sporteseményen láthatjuk a biztató feliratokat így: *Hajrá Fradi! Előre magyarok!* A vessző hiányzik a felszólítás után. Jó lenne így látni: *Hajrá, Fradi! Előre, magyarok!*

Tudjuk azt, hogy udvariasságból nagybetűvel illik írni az *Őn*, a *Te* névmást: bízunk *Őnben*; örülök, hogy *Te* is elfogadtad. De mire véljük a sokszor látható hirdetést: *Csatlakozz Hozzánk! Dolgozz Velünk!* Öndicséret? Saját magáról az ember így nem ír. (Egyik ajándékkönyvemben ez van: Köszönöm Tanár Úrnak, hogy segített *Nekem*.)

Nyelvi hibridek

Az élővilágban a különböző fajok részben természetes, többnyire azonban emberi beavatkozás következtében létrejött keveredésének eredményei a növényi és az állati hibridek. Utóbbiak közül legismertebb a ló és a szamár utódja, az öszvér, de már a zebrát is keresztezik lóval vagy pónival és a tevéit is a lámával, sőt van már bálna-delfin is. Az utóbbi években divatossá vált a farkas és kutya szülőktől született egzotikus hibridek háziorzökként való tartása, így manapság már léteznek erre a területre specializálódott ebtenyésztők is. A kutya szülő az esetek többségében német juhász, malamut vagy szibériai husky, tehát a farkasra hasonlító eb. Az ugyancsak emberi segédlettel létrejött nagymacska hibridek nevüket szüleik angol nevének (*lion* és *tiger*) összevonásából kapták: a *liger* egy hím oroszlán és egy nőstény tigris utóda, míg a *tigon* apja tigris, anyja pedig oroszlán. (Előbbi az ókori mitológiában, ha a biológiai fejlődést előre látva megálmodták volna őket, bizonyára tigrisestű, oroszlánfejű, utóbbit pedig oroszlántestű, tigrisfejű szfinxként ábrázolták volna.) A toportyán-kutya keveréket magyarul nevezhetnénk *fakunak* vagy *kufának*, az oroszlán-tigris hibridet pedig *tigor-nak* vagy *ortignak*.

A nyelv is élő organizmus. Ahogy a növényeknek és az állatoknak, anyanyelvünknek is vannak „hibridjei”, „nem pedigrés élőlényei”. Grétsy László többször foglalkozott már velük tanulmányában, többek között a *Grétsy 80* című kötetben található egyik írásában. Nemcsak olyan hib-

Az árcédulákon évek óta látjuk: *5999.- Ft*. Mit keres ott a pont és a kötőjel? A legnagyobb számban a Magyar Posta ontja a helyesírási hibát a helyegzőjével jelzett dátumozással: *2013 03 14*, három helyről hiányzik a pont. Amikor a számítógép pillanatok alatt kiválasztja a nyerő szelvényeket 4-5 millió lottóból, képtelenek megoldani a helyes magánhangzó-illeszkedést, ugyanis azt írják a puttószelvényre, hogy *177-ra, 109-ra*. (A napi húzások számát jelzik így.)

Baj van a betűszavakkal és a rövidítésekkel is. A nagy *U*-ra a rövidítésekben nem kell ékezet: *UTE, MUOSZ* stb., de sokszor látjuk ezeket hosszú *Ú*-val. Furcsa rövidítést talált ki a Nemzeti Nyomozó Iroda: *NNI*. Annyira titkos dolgokkal nem foglalkozhatnak, hogy még saját elnevezésükben is félrevezető megoldással tévesszék meg az átlagembert. Az *ny*-ből nem lesz *n*, mint ahogy a *gy*-ből sem lesz *g*. Szabó Zolt S. Z.-vel rövidítené a nevét? A Nemzeti Nyomozó Iroda helyesen *NNYI*.

A nyelvi műveletlenségre naponta tudnának olvasóink is példákat sorolni, ha az apróhirdetéseket, feliratokat figyelnék helyesírási szempontból. Az írások alapján látszik, hogy legalább nyolc osztályt végeztek a „szerzők”, sőt többet is. Mégis ilyeneket láthatunk: *Ne áld el a kapu kijáratot!!! 80 m³ lakás elado felujjítva. Csugbe a kaput tizután!*

Sajnos, a nyelvtanítás minden iskolatípusban eléggé gyenge. Tapasztalatból tudom, hogy van olyan magyartanár, aki „elblicceli” a nyelvtanórát, mert száraznak találja; olyan is van, aki még most is a nyelvi babonák „elkötelezett” híve, mert germanizmusnak tartja a *be van festve, el van vetve, ki van mosva* szerkezeteket. Valószínű, hogy sok nyomdában, szerkesztőségben nemigen lapozgatják a helyesírási egyetárokat; riporterek, újságírók közül sokan életükben egyetlenegy nyelvhelyességgel foglalkozó könyvet, cikket, tanulmányt sem olvastak el (tisztelet a kivételnek). Az „eredményt” tapasztaljuk írásban és szóban minden nap...

Kovács József

ridekről szól (*burizs, maszek, moped, motel*), amelyek már kiállták az idők próbáját, s széles körben ismert szavakká váltak, hanem említést tesz az általa *szóvegyülésnek* nevezett szóalkotási módról is. Ez utóbbi eredményeképpen születtek az olyan, nem valamilyen új dolgot jelentő, csak összetevőik szinonimáját alkotó érdekes szavaink, mint az általa példaként felsorolt *ordibál* (= *ordít + kiabál*), *zargat* (*zavar + kerget*), *csokréta* (*csokor + bokréta*) és *rémiszító* (*rémítő + ijesztő*).

Az általa említett nyelvi hibridek közé kívánczik két kevésbé ismert, de szintén figyelemre méltó Mikszáth-szözülemény, „öszvér szó”: a *csökevész*, amely a *csökevényes* és a *csenevész*, továbbá a *csenderget*, amely (talán) a *csördít* és a *lenget* utóda (a *Prakovszky*, a siket kovácsban: „...az országút *csökevész* fái is roskadoztak a gyümölcsöktől”; „a kocsi elégedetten *csendergett* az ostarával”). Szintén nem „fajtatizsza” szó a *mocsár* és a *pocsolya* „szülöttje”, a *Móricz* által is ismert és alkalmazott főnév, a népies *mocsolya* (A nagy fejedelem: „... bizony vizet nem kaptak mást, csak a *mocsolyákat*”), valamint a *bandukol* és az *andalog* lomposan méltóságteljes „ivadéka”, a Szatmár megyében használt, tájnyelvi *bandalog* ige is.

A „keverékszók”, a „nyelvi hibridek” gazdagítják, színesítik nyelvünk élővilágát. Vannak közöttük olyan kedves, játékos kis „korcsok” is, mint például a *nyargal* és a *küldönc* „nászából” született, Jókai által a futárra használt *nyargonc* (A kőszívű ember fiai: „Az őrnagy *nyargoncul* küldé a legserényebb két ifjút...”) Becsüljük meg és szeressük őket is.

Szilvási Csaba

Humanista köztársaság a Nyugat anyanyelvén

Lénárd Sándor utazása

Lénárd Sándor (orvos, költő-író, tolmács, fordító) 100. születésnapjára készült el hagyatékából egy kis kötet. Ki is volt ő? Regényes életútja 1910-ben Magyarországon kezdődött, majd Ausztrián és Olaszországon át Brazíliába vezetett, ahol 1972-ben egy csöndes völgyben ért véget. Rómában kapcsolatba került a „harmadik nemzedék” költőivel és Kerényi Károllyal; Brazíliában előbb egy ólombánya orvosa, majd híressé válik azzal, hogy (mire jó a műveltség?) megnyeri a televízió Bach-vetélkedőjét. Nyelvzenéjét mutatja, hogy Lénárd a magyar Völgy a világ végén címmel írt könyvét németül és angolul is megírta. Érdekes nyelvészeti feladat lenne ezeknek a munkáknak az összehasonlító elemzése. A kiadók először elme-habórodottnak vélték, amikor előállt azzal, hogy Milne Winnie the Pooh-ját (Karinthy Frigyes fordítása nyomán magyarul: Micimackó) latinra fordítja (latinul: Winnie ille Pu). 1956-ban saját pénzén kis példányszámban kiadta, és ezzel váratlanul világhírű lett... Élete egyszerre szól a fájdalmas hazaszeretetről (el kellett hagynia hazáját), a klasszikusokban megtalált nyugalomról, a műveltség és a magunkban való hit gyözedelmességéről.

**„A magyart
– ez félelmetes –
el lehet felejteni!”**

A mostani kötetben (*Egy magyar idegenvezető Babel tornyában*) nem a költőt és a műfordítót, hanem az esszéistát állítják élénk nyelvi témájú írásainak tükrében. Stílusát a könnyedség, az anekdotázás mellett olykor iróniába fojtott filozofálás jellemzi. A kötet rendkívül alapos nyelvészeti-filológiai apparátus gazdagítja. A két szerkesztő: **Terts István** és **Siklós Péter** elő- és utószót írt, s a kötet csaknem felét kitevő jegyzetanyag nem egyszerűen csak háttér, kiegészítés, hanem akár egy középiskolai vagy egyetemi nyelvtudományi bevezető vázlatának is tekinthető. (Lénárd hagyatéka a Petőfi Irodalmi Múzeumba került, s van Lénárd-honlap is – úgyhogy a további kutatásokra megvan a lehetőség.)

Lénárd egyik esszéjében felhívja a figyelmet arra: a tolmács nyelvén népek sorsa fordulhat meg. Egy nyelvi anekdota szerint a második világháború is egy rossz tolmácsolánság köszönhető. Henderson, Anglia németországi nagykövete azt akarta mondani Hitlernek, hogy szólítsa fel a lengyeleket, küldjenek egy teljhatalmú biztost: You should ask the Poles, mondta, a tolmács úgy fordította: Eure Exzellenz möge die Polen bitten (Excellenciád kérje meg a lengyeleket), ettől Hitler dührohamot kapott: Én, kérem? Soha! Én hadat üzenek!

A nyelvi esszék élén a magyar áll: „A magyar szó a latinnal össze nem hasonlítható; sokkal inkább egy kémiai vegyülettel, amelyhez egy gyök valahol úgy kötődik, hogy ezáltal teljesen más anyag jön létre”. Felbukkan a gyakran idézett anekdota: Ha Amerikában a három nagy magyar tudós, Teller Ede, Szilárd Leó és Neumann János egyedül maradnak, egy „titokzatos nyelvre váltanak át, és az az ember érzése, hogy marslakóknak kell lenniük”. A jegyzetanyagban az életrajzi regényéből idézik ezeket az elgondolkodtató s ugyancsak természettudományi hasonlatot hozó sorokat: „A magyar nyelv olyan, mint egy hangszer: aki játszani akar rajta, annak minden áldott nap gyakorolnia kell! Lehetetlen indogermán módon gondolkodni és magyarul beszélni. A magyar nyelv mértana úgy üt el a többi nyelvtől, mint Bolyai Eukleidészétől. Magyarra mindent le lehet fordítani, magyarról úgyszólván semmit. A magyart – ez félelmetes – el lehet felejteni...”

Egy nyelvjárás-nyelv születéséről szól a brazíliai német telepesek újnemét nyelvét (katarinai német nyelv) bemutató írás. Talán elsőként hívja föl a figyelmet arra, hogy „korunk a nagy nyelvhalál kora”; ezt a brazíliai távoli erdőkben élő botokudok esetén szemlélteti. A francia nyelvről szóló írásban a francia nyelv új változatait veszi sorra: „A francia nyelv változatainak száma már közelít a borok számához”, a legtarkábbak az egykori gyarmatok keveréknyelvei. Az olasz köznyelv születése egyedülálló: egyetlen költő munkássága tette egy város nyelvét egy egész országévé. Dante toszkánul írt, mire művét befejezte, már készen volt az olasz nyelv. Az amerikai angolból kiemeli az eredetire nézve már tucatnyi etimológiát szült *okét* (*ok – Okay – oke – okey – okay – O. K.*). A jegyzetírók hozzátesszik, hogy a magyarázatok száma folyamatosan gyarapszik, például a Magyar Nyelvőr (1949) is közöl egy népetimológiát: A gazdag amerikainál jelentkező szegény rokonok ilyen verses választ kapnak: „Ön is rokon? O-ké! Másodfokon? O-ké! De kedves rokon, ugye nem veszi zokon: Ok-é a haragra, ha semmi sem lesz a rokonoké?” Magam is kiegészíthetem egy 1956 után született (és hollandiai emigránsoktól hallott) viccel: „Mi van otthon? – Minden oké! Minden az oroszoké!”

Bájos stílusban meséli el Lénárd a latin Micimackó születését. Nagy műgonddal fordította latinra, elküldte egy kiadónak, ahonnan ez az ironikus válasz érkezett: „Sajnos a munka pontosan 1900 év késéssel érkezett meg hozzánk. Vélhetőleg a postai késés eklatáns esetéről van szó. Minő veszteség az olvasóközönség számára. Ilyen körülmények között meg fogja érteni, hogy, már csak a további idővesztéséget is megakadályozandó, a kéziratot futárral küldjük vissza.” Barátja így beszélt le: „A gyerekek nem olvasnak latinul, a felnőttek viszont nem olvasnak gyerekönyveket”. Azután teljesen érthetetlen okból előbb Angliában, majd Amerikában elkezdett gyorsulni iramban fogyni a könyv. Bestseller lett. A kiadók nem győzték az utánnomást. A telefonérdeklődésre nem azt mondták: „So sorry”, hanem azt, hogy „Doleo, non possumus” (Fájdalom, nem áll módunkban). Az amerikai sajtó már nem is a könyvről szólt, hanem a latin Micimackó-jelenségről. Hogy lehet bestseller egy olyan könyv, amelyet az olvasók 95%-a nem ért? Lehet, hogy a népek közötti megértés nyelve lesz a latin? Lénárd válasza: „idejének lejártával egy kultúra a kultúrkör peremére menekül. Az ókorban ez azt jelentette, hogy Athén hanyatlásakor Alexandria és Bizánc virágzott fel, hogy amikor Rómában már a barbárok eszméi uralkodtak, Trierben és Bordeaux-ban könyvtárakat alapítottak... ma pedig, amikor új barbárok parancsolnak Kant és Bach városában [itt bizony Kalinyingrádra (Szovjetunió) és Lipszére (NDK) utal. A jegyzetírók megjegyzése.], a Mato Grossóban a Bach-kantáták lemezeit hallgatják; Floridából ... azt kérdezi egy kislány..., hogy az *embereket* = *people* lehet-e *populussal* fordítani...” Lénárd a latin Micimackóban „a Nyugat anyanyelvén”, „a legtisztább cicerói nyelven” a „humanisták köztársaságának” újjászületését látja. Ezzel elengedi Micimackót, hogy építse tovább ezt a köztársaságot, s brazíliai magányában arra készül, hogy egy újabbat alkalson: ógörög Micimackót. Ez azonban már nem született meg...

Higgyünk Lénárd Sándor gondolatában: „A könyvek megtalálják a maguk olvasóit és újakat is teremtenek. Ott is nőtt a latinul olvasók száma, ahol a latinul tanulóké csökkent”. De nem mehetünk el szó nélkül a latin Micimackó és Lénárd ki nem mondott üzenete mellett.

Sajnálatos, hogy az a bizonyos „humanista köztársaság” lebeg, s vajon tud-e annyi erőt sugározni, hogy egyáltalán fennmaradjon... Vagy Lénárdnak az a gondolata válik valósággá, hogy „idejének lejártával egy kultúra a kultúrkör peremére menekül”, s helyén, illetve új központokban új kultúrák jelennek meg. Nagyon fontos, hogy fájjon nekünk a botokud, s minden nyelv, kultúra halála! (Lénárd Sándor hagyatékából: *Egy magyar idegenvezető Babel tornyában. Írások a nyelvekről. Szerkesztette: Siklós Péter – Terts István. Első kiadás, Typotex, Budapest, 2003, harmadik kiadás: 2010.*)

Balázs Géza

Nyelvünkről, nyelvünkért

Dóra Zoltánnak – ha jól számolom – ez a hatodik nyelveművelő kötete.

Nem pontos a kötet műfajának meghatározása. Bár lényegét tekintve igaz is, nem is. Nem igaz, mert a kötet szerzője írásaival nem a nyelvet, anyanyelvünket műveli, hanem bennünket, a kötet olvasóit, és bennünket sem a „hagyományos” és (félreérthető) nyelveművelő módon „művel”, ti. hogy elmondaná, hogy a szóban forgó nyelvi jelenség esetében – a nyelvhasználat és nyelvi helyesség szempontjából – mi jó, mi rossz, mi helytelen, mi kerülendő. Úgy művel bennünket, hogy beszélget velünk, jelenlétünkben hangosan tűnődik arról, hogy a szóba hozott nyelvi jelenség miért érdekes saját maga számára, és miért lehet érdekes a kötet olvasói számára.

És ezek a tűnődések, „morfondírozások” több szempontból is érdekesek. A kötet írásait olvasva meg-meglepődünk, hány olyan „kevésbé fontos”, „nem érdekes”, „nem meglepő” nyelvi jelenség fölött siklik el a szemünk, amelyet Dóra Zoltán észrevesz, és az ő szemével nézve jövőnk csak rá, hogy „jé! Milyen érdekes, gazdag nyelvi világ vesz körül bennünket, mennyi új jelenség színesíti (esetleg „szemetezi”) nyelvi világunkat”. És ezek felett, mint érdektelen, szóra sem érdemes nyelvi jelenségek fölött mi elsiklunk. (A témák felsorolása, minősítése sok teret követelne!) Azért is érdekesek Dóra Zoltán írásai, mert szerzőjük nagyon sokszor nem foglal állást, csak bemutat egy-egy vitatható vagy éppen csak figyelemre méltó nyelvi jelenséget, s ránk bízva, döntsük el, hogy bizonyos vitás kérdések esetében mi lehet a helyes megoldás, vagy milyen megoldást hozott a nyelvi gyakorlat. Máskor el-elidőz a nyelvi jelenség „háttérismereteinél”. Viszonylag ritkán el is árulja, mi a saját véleménye a felelgetett nyelvi jelenségről. S ami nagyon is lényeges: a szerző nagyon sokszor felhívja olvasói figyelmét a nyelvi ismeretterjesztés tekintetéből is fontos szakirodalmi forrásmunkákra, alapművekre. (Majd azt írtam, hogy az apró cikkekben mini könyvismertetések is találunk.)

Más szempontból is figyelemre méltók Dóra Zoltán témái. Apróságokon, „piti” nyelvi jelenségeken, hibácskákon, tévesztéseken akad meg a szerző szeme. S ez arra figyelmeztet, hogy az apró hibácskákat is észre kell-kellene venni, mert az apró nyelvi hibák felületességre, pontatlanságra, a gondolkodás hibáira figyelmeztetnek, s az apró nyelvi gondatlanságból lehetnek-lesznek a nyelvi félreértések, nyelvi „slendriánóságok”, melyek később a gondolkodás romlásához vezethetnek. Mindannyiunk kárára.

Van még valami! Van szerencsém ismerni az „írások” (?) szerzőjét. Írások? Ezek az írások nem írások! Beszélgetések, kettesben halkan elmondott monológok. Cikkeit olvasva talán ezért is mindig hallom, LÁTOM agyondohányzott, rekedtes, mosolygós HANGJÁT, huncut szemét, amint cikke (?) előtt megszólít (még ha nyomtatott szövegében nem szerepelek, akkor is!), hogy elmondja legújabb nyelvi kalandját, élményét: „Imre, idefigyelj! A múltkor...”, „Ugye, milyen érdekes? Én azt hiszem...”, „Te hogy gondoldod?”, „Imre! A múltkor azt hallottam a rádióban...”, „Figyelj rám, Imre! Az egyik kirakatban egy reklámon azt olvastam...”, „Képzeld, az egyik újságban...”

Azaz: a kötet írásaival (!) egy sajátos, új műfajt teremtett meg és mutat be: nem írásokat, cikkeket ad az olvasó kezébe, nem tanulmányokat tár a szeme elé, hanem beszélgetéseket. Valóban. Felolvasva a kötetnek szinte egyetlen írása sem tart tovább két-két és fél percnél. És szerkezetét tekintve – bár megfelel a klasszikus retorika szerkesztési szabályainak is – élőszó-beszélgetés-élménybeszámoló mindegyik írás. Mert – bár olykor kissé távolról indul, laza szerkezettel fut neki témájának – mindig eljut egy-egy konklúzióig: addig, hogy pár szóval, a lényegre törve kifejti, mit is gondol valójában. Néha csak ennyit: gondolkozz el, barátom.

Hát üljünk le, vegyük kezünkbe a kötetet, és olvasva hallgassuk meg Dóra Zoltán tűnődéseit, morfondírozásait – nyelvünkről és nyelvünkért.

Wacha Imre

Nyelvhasználat – nyelvtudomány – nyelveművelés

A pozsonyi Madách-Posonium kiadásában 2011-ben jelent meg a szlovákiai magyar nyelveművelés egyik legaktívabb ápolójának, gondozójának, **Jakab István** nyelvésznek a könyve *Nyelvhasználat – nyelvtudomány – nyelveművelés* címmel. Mint ahogy a szerző egy korábbi méltatásában is olvasható, Jakab István életútját az a meggyőződés vezérli, hogy a nyelvtudomány művelése közösségi érdekű tevékenység. A kötetben nem kisebb feladatot vállal, mint megoldásokat, tanácsokat adni a kisebbségi magyarok identitáskeresésének gondjaira és módjaira.

A könyv öt fejezetben tárgyalja a szlovákiai magyar kisebbség nyelvhasználati gondjait. A *Szlovák nyelvi hatás alatt a magyar standard kialakításáért a szlovákiai magyarok számára* címmel tisztázza a magyar standard fogalmát, a standard és a nyelvjárások viszonyát, a nyelvünkbe folyamatosan beszűrődő, már-már természetesnek mondható szlovákizmusok szerepét is. Az utóbbiak nemcsak a szóhasználat, hanem a mondat szerkesztés szintjén is megjelennek. A szerző két veszélyeztetett nyelvhasználati szintet említ: az iskolai és a nyomtatott, valamint az elektronikus sajtót. Az idegen szavak megjelennek szlovák jelentésben is, és nem ritka az sem, hogy szlovákosított változatai is kialakulnak.

A következő fejezetben szemügyre veszi a kérdéskörre vonatkozó nyelveművelő nézeteket: „... nyelveművelésünknek van elég gondja. Talán érthető, hogy legfontosabb alapelve ez: egy magyar nyelv van. ... Nincs szlovákiai magyar nyelv, csak esetleg a közös magyar nyelvnek szlovákiai szubstandard szintű, pontosabban nyelvjárásai és regionális köznyelvi változatai vannak.” A szakszertűlen fordítások torzítják a szlovákiai magyarok anyanyelvét. A nemzeti nyelveművelésről egy érdekes, már-már paradoxonnak mondható tétel hangzik el: „a nemzeti liberálisabb a kisebbségénél, a kisebbségi meg radikálisabb a nemzetinél”. A nyelvvelélem – a saját magát inkább magyartanárnak, mint kutató nyelv-

vésznek tartó szerző szerint – intézményesített keretek között folytató tevékenység.

A *Harcunk nyelvhasználati jogainkért* című fejezet elején sürgős feladatának érzi és végre is hajtja az *államnyelv* fogalmának tisztázását. Ésszerűen fekteti le az államnyelv és a kisebbségi nyelvek viszonyának alapjait, majd később ezt a kérdést szövegi nekünk: nyelvtörvény: a nyelvért vagy a nyelv ellen? Véleménye szerint az eddig elfogadott nyelvtörvények az itteni magyar kisebbség ellen irányulnak.

A zárófejezetben (*Tudnivalók nyelvünk helyesebb használatához*) tanácsokkal látja el az olvasókat nyelvhasználati készségeink fejlesztéséről, de helyesírásunk szabályozásáról sem feledkezik meg. Helyesen jelöli meg a megfelelő szöveztés igényét a kommunikáció tényezői között. Ne *olimpiászra*, hanem *olimpiára* készítsük föl tanulóinkat, nem minden földműves *mezőgazdász*, ne *magas* büntetéseket fizessünk, a lódarázs nem *képmutató*, és sorolhatnánk a tanár úr izgalmasabbnál izgalmasabb példáit. A kötetet a könyv végén található hivatkozásgyűjtek teszik még pontosabbá, könnyebben használhatóvá.

A szerző rengeteg hasznos nyelvhelyességi tudnivalót foglal össze a mintegy 200 oldalas kötetben. A szlovákiai magyar nyelveművelés iránti érzékenysége, hozzáértése nem merül ki ezzel a könyvvel. Az elméleti fejtegetések helyett jól alkalmazható gyakorlati példákat állít az olvasó és a nyelvhasználó elé. Tanácsait egyaránt megfogadhatják a tanulók, a tanárok, az írott és a hangzó sajtó képviselői, de ajánlható a kötet a szélesebb olvasóközönség számára is. Legnagyobb érdeme, hogy árnyalt képet ad a szlovákiai magyar nyelveművelés helyzetéről, de nem pusztán állapotrajz vagy értékelés, hanem feladatokat kereső és meghatározó előretekinés is. A szerző rokonszenves vonása, hogy figyelembe veszi és számon tartja a különböző felfogásokat, még ha nem is ért velük egyet. A kötetet minden esetben a sokoldalúság jellemzi, hiszen szerzteágazó nyelvi témákat ölel fel. Reméljük, hogy a közeljövőben az egyes témák, problémakörök még alaposabb kifejtését üdvözölhetjük, akár a szerző egyik újabb kiadványában.

Angyal László

Félrevezetések – ráadásul

Közlekedj okosan!

Az előző cikkemben említett kocsiút, az ökrös szekér már felvezette következő témánkat, a különféle járműveket. S maradjunk is a „kocsi szekér”-nél – amely azonban nem *szekérekocsi*, mint ahogy 2008. július 11-én a Kossuth rádió 180 perc című műsorában elhangzott, amikor „szekérekocsitoló versenyéről” adtak hírt.

S az is nyilvánvaló tévedés Kocscsal kapcsolatban, hogy „a település nevét is adó kocsigyártásnak is véget vetett a török előrenyomulás” (RTV Részletes 2011/9.), hisz a dolog épp fordítva történt: a település adta a nevét a termékének – amint ezt az *-i* melléknévképző is mutatja.

A *kocsi* más galibát is okoz. 2011. november 27-én adta le az m1 az esti Híradójában a következő tudósítást: „Ketten súlyosan, ketten könnyebben megsérültek vasárnap Jakabszálláson, ahol felborult egy *lovás kocsi*...”, amikor a lovak megbokrosodtak, villanyoszlopnak húzták a *szekeret*.” S mit látok a képernyőn: gumis kerekű, téglalap alakú járművet – egyáltalán nem szekeret. Mert – hiába hiszi és bizonygatja ezt az országos média mindennapos gyakorlatával – nem minden lovas kocsi szekér, e két szó nem teljesen ugyanazt jelenti. Vidéken bezzeg tudják ezt: a megyei lapban, a Petőfi Népében már így jelent meg a hír: „Felborult egy lovas kocsi tegnap délben Jakabszálláson... A ... baleset oka az volt, hogy a lovak megbokrosodtak, a *fogat* pedig emiatt villanyoszlopnak ütközött, majd az árokba került.”

Már a lovas kocsi is főleg a vidékhez, a mezőgazdasághoz köthető közlekedési eszköz, de lássunk néhány olyan járművet, amelyet egyenesen a földművelésre teremtettek!

„Holtágba zuhant az *erőgépevel*” – ezzel a címmel adott hírt a Petőfi Népe 2005 februárjában egy kanalas markológép balesetéről. Ugyanezen lap egyik márciusi számában meg egy kombájnt ábrázoló kép aláírása volt a következő: „Bács-Kiskun megyében főképp az aratási időszakban jelennek meg a túlméretes mezőgazdasági *erőgépek*.”

Én a soha nem használt mezőgazdasági gépész szakmunkás-bizonyítványom birtokában állítom, hogy úgy tanultam, a traktor erőgép, a munkagépek viszont a különféle mezőgazdasági munkák elvégzésére alkalmas eszközök, amelyeket vagy a traktorra függesztenek, vagy önjáróak, mint például a kombajn vagy a markoló.

Ezek szerint tehát a fent említett járművek munkagépek, nem erőgépek. Másrészt viszont az első cikk megjelenésének idején zajló gazdademonstrációk során néha *munkagépekként* emlegették a traktorokat. Február 22-én meg ez hangzott el a Kossuth Reggeli krónikájában: „Ennyi *traktor és erőgép* még nem állt a Felvonulási téren.”

Furcsának érzem egy 2007. áprilisi panaszos levél szóhasználatát is: „Tisztelt Polgármester Úr! Szeretné-e ön a hétvégét úgy tölteni, hogy ott parkoló motorok százai dübörögnek az ablaka alatt? Szeretné-e, ha két éves kisgyermek egy szemhunyasnyit sem tudna aludni az ablak alatt beindított, túráztatott *erőgépek* miatt?”

És nem csak a motorkerékpár *erőgép*nek nevezése tükrözi az e területen meglévő zavart. 2012. augusztus 12-én olvashattuk egy tüzestéről: „Teljesen kiégett két mezőgazdasági *vontató* és egy *erőgép*, egy MTZ *traktor*, egy markológép.” A három kiemelt szó ugyanis valójában ugyanazt jelenti...

Fegyverbe!

2008 decemberében ezt írta a Halasi Tükör: „Az indiánfilmekből ismert köpöcsővel próbálják befogni a kezelhetetlen kóbor kutyákat Kiskunhalason!” Köpöcsővel? A köpöcső gyermekjáték, diáksúnyok eszköze: valamely íróeszköz hengeres része, amelyen keresztül papírgalacsinokat, radírdarabo-

kat lehet egymásra lövöldözni (lehetőleg tanórán). Egyes ősi viszonyok között élő népek, törzsek fegyverének neve viszont *fívócső*...

Ugyanebben az évben, november 21-én A sztárok a fejükre estek című tévés valóságshow adásában ezt mondja a játékvezető: „Két *parittyánk* van.” Eközben látni való, hogy a kezében *csúzlíkat* tart.

Hogy mi a különbség? Timár Györgyöt idézve: „árnyalatnyi”. A Magyar értelmező kéziszótár szerint a *parittyá* „bőrdarabból és a két végén szíjakkból álló, a benne elhelyezett követ gyors forgatás és az egyik szíj eleresztése után kiröpítő egyszerű hajtófegyver.” A *csúzli* viszont „Y alakú nyél két ágára kötött gumiszalagból való, kavicsok kilövésére használt játékszer”.

2009. április 1-jén nyilván nem viccnek szánta a Petőfi Népe a következő hírt (hisz a címben közölt tény, hogy „Fegyverarzenált találtak Vas megyében”, nem tréfadolog): „Egy sorokpolányi férfitől például 11 légpuska, *szerszámj*, egy hatlövetű maroklófegyver, három gázriasztópisztoly, valamint löszerek és fegyveralkatrészek kerültek elő.” Lám, az arzenálnak (nem fegyverarzenálnak, hiszen az *arzenál* eleve fegyvertárat jelent) olyan eleme is volt, amely nem is létezik. Ez pedig a *szerszámj*, mert az valójában *számszerj*, és csak látszólag magyar összetett szó (*szám + szer + j*), igazából azonban szláv jövevényszó. Oroszul például *szamosztrél*, jelentése tulajdonképpen ’önlövő’, azaz olyan fegyver, amely magától lö. A szláv szó előtagja megvan a *szamorodni* (’magától termő’) és *szamová* (’maga főz’) szavakban is.

De hagyjuk ezeket az ősi eszközöket, hanem ragadjunk lőfegyvert!

2010. augusztus 25-én a Halasi Tükör a város egyik hírességére, Nagy Szeder Istvánra emlékezik, s arra a tetteire, amikor 1956 novemberében megakadályozta a szovjetekkel szembeni fegyveres fellépést, hogy hiábavaló véráldozattól óvja meg a halasi fiatalokat, civileket és önkéntes felkelőket: „Ne gondoljuk, hogy ezzel csupán egy jelentéktelen, kis katonai akciót hiúsított meg, hiszen a halasi laktanyában akkor rengeteg fegyver és *lövedék* volt.” Talán inkább löszér. Hisz a *lövedék* a löszér kilőtt része; ha ilyenből van sok a laktanyában, az egyáltalán nem veszélyes.

A másik téves szó is vissza-visszatér, már 2000-ből van példám rá a Magyar Hírlap egyik márciusi számából: „Lapunk úgy tudja, körülbelül egy tucat második világháborúból visszamaradt bombát és *löveget* kutattak fel a környéken. Ezeket szétszerelve nyerték ki a robbanószert.” De a löveg szétszerelésekor csak egy cetlit találtak: „Nem nyert!” Hát nem mondta meg nekik senki, hogy a lövegben nem fognak robbanószert találni, minthogy az köznapi nyelven szólva *ágyú*?

A szó azóta sem került a helyére, legutóbbi példám 2011-ből való, amikor július végén robbanóeszközöket találtak egy ballószögi házban. Akkor ilyen mondatok jelentek meg a megyei napilapban: „Még nem tudják, hogy veszélyes-e a pincében talált tüzérségi *löveg*”; „... a tüzérszerek szerint a házban talált kézigránátok és a *löveg* közül egyedül az utóbbiban volt robbanóanyag”.

Ilyen mértékű fegyverkezés után nem csodálkozhatunk, ha közben azt hiszik, hogy vége a világnak – és nemcsak a maja naptár szerint. A magyar média is ezt sugallta már 2008-ban is. Először március végén hangzott el a Kossuth Harminc perc alatt a Föld körül című műsorában a hét főbünnel kapcsolatban, hogy „az időszámításunk *utáni* 590-es években keletkeztek”, majd az RTV Részletes 44. számában írták egy műsorismertetésben: „Időszámításunk *után* 180. A Római Birodalom hanyatlik.”

Vége lett az időszámításnak, hogy utána vagyunk? Nem, helyesen így lenne: időszámításunk *szert*. A hibás alak a *Krisztus (születése) után* (*Kr. u.*) változatból szivároghatott be.

Persze, nem a világ vége, ha a média figyelmenlenségéből, tudatlanságból félrevezeti az olvasóit, hallgatóit, nézőit, de nagyobb odafigyeléssel meg lehetne előzni ezeket az apró kellemtlenségeket. Sőt, nemcsak lehetne, kellene is!

Balog Lajos

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

helyesírás.mta.hu
Helyesírási tanácsadó portál

A Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatának egyik népszerű szolgáltatása a nyelvi tanácsadás, amelyet az Intézet alapítása óta végez. Az utóbbi időben egyre csökkenő kapacitással tudta elektronikus levelezés és telefon útján ellátni ezt a feladatot. A 2010-ben történt szerkezeti változások eredményeként a Nyelvművelő Osztály egyesült a Nyelvtudományi Intézet, valamint az Élőnyelvi Osztályal. A három osztály egyesülése után létrejött osztály neve 2013. január 1-től Nyelvtudományi és Alkalmazott Nyelvészeti Osztály lett. Ez a szimbiózis természetesen együttműködést is jelentett, melynek eredményeként többéves munkával az osztály munkatársai létrehoztak egy automatikus helyesírási tanácsadó portált, amely a <http://helyesírás.mta.hu> címen az interneten mindenki számára ingyenes tanácsadó szolgáltatást nyújt. A portál mellett egy Facebook-oldal is indult ([facebook.com/helyesiras.hu](https://www.facebook.com/helyesiras.hu)), amely színes, közérthető, és igen színvonalas írásokat közöl a helyesírással kapcsolatban.

A 2013. április 30-án megnyílt portál egyesíti az Intézetben felhalmozott fél évszázados szakmai tudást és a korszerű technológiát. Korábban is léteztek online helyesírási segítséget nyújtani kívánó webhelyek, de mindegyikük korlátja az, hogy a kérdéses kifejezést egy listával veti össze. Ha a keresett kifejezést megtalálja a szótárban, akkor helyesnek minősíti, ha viszont nincs találat, abból két dolog is következhet: vagy a kifejezés helytelen, vagy a szótár elégtelen. Márpedig könnyen belátható, hogy szókincsünk a produktív összetételek és képzők révén gyakorlatilag nyitott, ennél fogva listába foglalni teljesen reménytelen vállalkozás.

A helyesírás.mta.hu portál radikális újítása az, hogy nyelvtudományi alkalmazásával a keresett kifejezést elemzi, megállapítja a helyesírás szempontjából releváns összes alak és egyéb jegyeit, majd ezek segítségével megtalálja azt a helyesírási szabályt, amely vonatkozik a kifejezésre, és ennek alapján adja meg a kifejezés helyes alakját. A válasz nem korlátozódik a helyes alakra, a portál ugyanis magyarázatot is nyújt, valamint megadja a Helyesírási szabályzat vonatkozó szabályát is. A tanácsadó szolgáltatást tehát igen összetett és nemzetközi tekintetben is élvonalbeli nyelvtudományi működteti, amelybe beépült a Magyar Nemzeti Szövegtár, valamint külön erre a célra készített óriási adatbázisok anyaga.

A magyar helyesírás igen szövevényes ügy, ennek algoritmizálása nagy kihívást jelent. A portál a Helyesírási szabályzat majdnem egészére kiterjedően eligazítást nyújt. A portál használói hét témakör közül választhatnak, melyekre a választ a megfelelő eszköz külön panelen adja meg:

1) **Külön vagy egybe?** Ez az eszköz az egybeírás vagy különírás bonyolult kérdésében ad eligazítást. A keresett kifejezés elemeit különírvá kell megadni, a program válaszul megadja az alkotóelemek helyes alakját, a magyarázatot, valamint a vonatkozó szabálypontot.

2) **Helyes-e így?** Itt egy adott szó alakját lehet ellenőrizni. Ha a megadott szóalak helyes, akkor a szokásos módon a magyarázat és a szabálypont kíséretében megerősítést kapunk erről. Ha a program helytelennek ítéli az alakot, felsorol néhány hasonló helyes alakot, amelyek közül a felhasználónak kell kiválasztania a kívánt szót.

3) **Névkereső.** Ez az eszköz a tulajdonnevek írásmódjában ad eligazítást. Amint a keresett kifejezést elkezdjük begépelni, a modul megjeleníti a program által ismert azon névkifejezéseket, amelyek az addig begépelte betűkkel kezdődnek.

4) **Elválasztás.** Ha itt begépelünk egy szót, annak megkapjuk minden lehetséges módon elválasztott alakját.

5) **Számok.** Egyedi szolgáltatás a számok betűzött alakjának a megadása. A számok végtelen sokasága miatt ez is egyike azon jelenségeknek, amelyekre a szótározó megoldás mindig is elégtelen lesz.

6) **Dátumok.** Ez az eszköz egy naptárt is megjelenít a kívánt dátum könnyebb megadása céljából. Válaszul a program megjeleníti a magyar helyesírási szabályzat szerint helyes valamennyi alakot, továbbá azok gyakori toldalékolt alakjait (pl. 2013. augusztus 8-ától [296]).

7) **Ábécébe rendezés.** Ezen a panelen a megadott néhány szót sorrendbe rakva kapjuk vissza.

A nyitóoldalon található hét eszköz mellett a menüsorban előhívhatjuk a **Helyesírási szabályzat** keresztutalásokkal megvalósított szövegét, melynek segítségével kényelmesen böngészhetjük a Szabályzat szövegét. A szabályzat szövegéhez úgy is eljuthatunk, hogy a válaszok után megadott hivatkozásokra kattintunk. A menüsor **Archívum** része közkinccsé teszi a Nyelvi Tanácsadó Szolgálat eddigi válaszainak legjavát. A különböző szempontok szerint kereshető adatbázis böngészése nagyon hasznos kiegészítője lehet a portál használatának, különösen a válaszok indoklása miatt. Olyan esetekben, amikor az adott kérdésre a Helyesírási szabályzat nem ad egyértelmű választ, itt megtalálhatjuk a Nyelvtudományi Intézet szakértői által ajánlott megoldást.

Helyesírás miatt csak néhány szakmai megoldásra hívhatjuk fel a figyelmet.

- Gyakori eset, hogy egy adott alak helyesírása önmagában nem bírálható el. Pl. a *írat* helyes az *ír* ige műveltető alakjaként, de helytelen az 'okmány, dokumentum' értelmű főnévként. Ilyen esetekben a portál felhívja a figyelmet a másik alak létezésére is, egyben megadva a két alak értelmezését is.
- Nem szűk értelemben vett helyesírási kérdés, de a program kezeli a köznyelvi norma által megjelölt suksükölő alakokat is. Az ilyen alak használatát egy olyan példamondatba ágyazva hagyja jóvá, amely a köznyelvi norma szerint helyes.

A portál küldetésének tekinti, hogy ne csak a köznyelvi normát már amúgy is ismerő beszélők számára adjon helyesírási tanácsot. Ez lényeges szakítást jelent a helyesírási szabályzat azon elvével, amely eleve nem foglalkozik a köznyelvi normán kívül eső (pl. a laza, pongyola beszédben gyakori, illetve a nyelvjárási) alakok helyesírásával. Első körben a portál a köznyelvi beszédben gyakran előforduló alakok helyesírásában ad segítséget azzal, hogy pl. a *mér* alakról nemcsak azt közli, hogy helyes, hanem azt is, hogy a beszélt nyelvben kérdőszó gyanánt használt *mér* alak szabályos írott alakja *miért*, esetleg *mér'*.

A küldetés, amelyre ezt az elvet is alapozzuk, abban a motívumban foglalható össze, hogy „Helyesírás mindenkinek”. A portál ugyanis nemcsak számítógéppel, hanem (internetes kapcsolattal rendelkező) okostelefonon is használható. A rohamosan tömegessé váló okostelefonok szó szerint is mindenkinek kezébe adják azt a megoldást, amely a jelenleg létező papír alapú könyv és szótár helyett teljesebb és azonnali választ ad a felmerülő helyesírási kérdésekre. Mivel a közösségi média, a digitális kommunikáció világában az írásbeliség lényegesen kibővült, olyan beszélők tömegei is bekapcsolódnak az írásbeliség világába, akiknek ez nem kényerük, és akiknek a beszélt alak jelenti a kiindulópontot.

A most útjára indított portál folyamatosan javul és bővül, de az eddigi látogatottsági adatok alapján kijelenthető, hogy csillagászati magasságokba emelte az Intézet nyelvi tanácsadó szolgáltatásának hatékonyságát. Három hónap alatt annyi kérdést válaszolt meg a portál, mint amennyit hagyományos úton tíz év alatt.

Váradi Tamás

A szerző a Nyelvtudományi Intézet Nyelvtudományi és Alkalmazott Nyelvészeti Osztályának vezetője. (A szerk.)

VISSZHANG SINE IRA...

Az Édes Anyanyelvünk áprilisi számában megjelent egy B. G. által szignált, szokatlan hangvételű interjú Zsigmond Győzővel (*Boldogként a börtönnek érzett társadalomban. Beszélgetés Zsigmond Győzővel*), amely októl és szándéktól függetlenül alkalmas arra, hogy rossz hírt keltsen az erdélyi anyanyelvi mozgalomnak, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének, hogy annyi kapcsolatépítés után éket verjen a magyarországi Anyanyelvápolók Szövetsége és az AESZ közé. Legyünk mégis jóhiszeműek, és feltételezzük, ilyen eszébe sem jutott sem az interjúkészítő budapesti, sem az interjúalany bukaresti professzornak. Mint az alábbiakból kiderül, különösebb okuk sem lehetett rá, hogy ebben a formában adjanak hangot Zs. Gy. vélt sérelmeinek, vélt üldözöttségének és kitaszítottágának.

Ha Wacha Imrével, Kerekes Barnabással, Keppel Gyulával, Antalné Szabó Ágnessel, Petőfi tanár úrral és Benkes Zsuzsával együtt B. G. is ott lett volna velünk 2012. május 17–20-án az AESZ jubileumi rendezvényén, bizonyára tájékozottabban, tárgyilagosabb perspektívában beszélgetett volna Zsigmond Győzővel, és adja közre interjúját egy évvel a huszadik évforduló után. (Az AESZ elnökének akkori ünnepi beszámolója az ÉA októberi számában is megjelent: *Ottthon a nyelvben – húszéves az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége*). A „beszélgetés” címe alapján egyébként érdekes volna megtudni, miért érzi börtönnek azt a világot, amelyben él, a bukaresti egyetem hungarológiai tanszékének szép szakmai pályát befutott professzora. De elsősorban nem erről van szó az interjúban, hanem a volt elnök sértődöttségéről a világgal, de elsősorban az AESZ-szel, az AESZ jelenlegi vezetőivel szemben.

Ennek az ok nélküli sértődöttségnek a kérdező is tápot ad, mintegy előre sejteti Zs. Gy. tudatos mellőzését. A beszélgetés ugyanis a következő kérdéssel indul: „2012-ben volt 20 éves az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége (AESZ). Ebből az alkalomból megjelent egy összefoglaló kötet. De nem találok benne a nevedet. Pedig te számoltál be első ízben Magyarországon erről a szervezetről (*Magyar Nyelvőr* 1993/4.), s úgy tudom, hogy alapítója, első elnöke is voltál...” Pedig az idézett kötetben, amelyre Zs. Gy. is többször hivatkozik a válaszaiban (*Nyelvét megtartó közösség – közösségét megtartó nyelv. Az AESZ két évtizede a nyelvi közösség szolgálatában*. Szerk. Erdélyi Judit–Ördög-Gyárfás Ágnes–Ördög-Gyárfás Lajos–Péntek János, Sepsiszentgyörgy, 2012), sokszor megjelenik Zsigmond Győző neve, aki valóban egyik alapítója volt a Szövetségnek, és akivel az AESZ mai napig kapcsolatban maradt: minden évben ő szerkeszti meg a Körösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedők (KAV) foratókönyvét, ő vezeti le a játékokat. Senki nem vonja kétségbe, hogy Zs. Gy.-nek valóban elvéghetetlen érdemei vannak mind a KAV, mind pedig a Szövetség megalapításában, és erre a kötet szerzői is sűrűn hivatkoznak, pl. a szintén alapító Tapodi Zsuzsa (44–5), Erdélyi Judit (25) és Tulit Ilona volt elnök (19). Ha a kérdés – félreérthető módon – netán arra vonatkozik, hogy noha Zs. Gy. „az AESZ első elnöke” volt, neve mégsem szerepel az emlékkönyv szerzői között, akkor ennek a hiánynak más a magyarázata: a szerkesztők úgy gondolták, a szerzőnek és a kötetnek is jót tesznek, ha mellőzik Zsigmond tanár úr hozzájuk eljuttatott, meglehetősen nyers, általuk vállalhatatlan szövegét. Nem részletezzük ennek indoklását, de az interjúban a *Milyen elvek alapján foglalt munkához?* kérdésre adott válaszából következtetni lehet, mi az, amit mi másképpen ítélünk meg, mint Zs. Gy.

Meglepő módon Zs. Gy.-nek az első kérdésre adott válasza szerint az AESZ mostani elnökségének „csúsztatásai” számára a Ceaușescu-korszakot idézik: „Volt idő, amikor mindennaposak voltak a csúsztatások, a tények elferdítései. Abban az időben a Ceaușescu-korszak szocializmusában ez volt az általános, jó lenne ezen túllépni.” Ebből a minden alapot nélkülöző, rendkívül sértő asszociációból, amellyel nem lehet, de nincs is miért vitatkozni, nem lehet másképpen következtetni, csak arra, hogy Zs. Gy. ragadt bele a múltba, saját üldözöttségének tudatába.

Az emlékkönyv, amelynek történeti adatait Zs. Gy. vitatja, áttekintést ad a kezdetekről, az AESZ húszéves munkájáról, az erdélyi anyanyelvápolásban, anyanyelvi nevelésben betöltött szerepéről. Több írásnak is visszaemlékező jellege van, tehát előfordulhat, hogy húsz év távolából némelyik szerző emlékei esetleg megbízhatatlanok. Csakhogy azok az írások, amelyek az AESZ történetét foglalták össze a hitelesség igényével, nemcsak elmondásokon alapuló vagy az emlékezet által megőrzött eseményekből merítettek, hanem konkrét írott anyagból: jegyzőkönyvekből, alapító okiratokból, bírósági bejegyzési dokumentumokból, az AESZ-füzetek anyagából és a Szövetség híreit évről évre összefoglaló kiadványokból, mint például az AESZ *Értesítője* (amelynek 1995. évi számát éppen maga Zs. Gy. szerkesztette!) vagy az 1998 januárjától időszakosan megjelenő *Hírhordóból*. Az Erdélyi Judit által jegyzett *Az a húsz esztendő. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének rövid története* című írás gazdag jegyzetanyaggal egészíti ki a történeti áttekintést (40–43).

Éppen ezért alaptalannak és sértően rosszindulatúnak érezzük azokat az állításokat, amelyek a továbbiakban az interjú *Mikor és hogyan történt az alapítás? Te hogy látod az AESZ történetét?* kérdésre adott válaszában találhatóak: „Igen, 20 éves az AESZ meg nem is [...] sajnos, téves adatok kerültek be az alapításról még az AESZ által kiadott évfordulós kötetbe is [...] 1991 decemberében a Romániai Magyar Pedagógusok Demokratikus Szö-

vetsége sepsiszentgyörgyi közgyűlésén javaslatomra már létrejött az AESZ, az említett szervezet önálló tagszervezeteként, engem választva elnökének. Szerettem volna önállóságot, ami össze is jött az általam szétkötött felhívások alapján Kovásznán, 1992-ben [...] Az évfordulóra megjelent kötetben ellentmondó adatok szerepelnek.”

Zs. Gy. tehát úgy véli, a Szövetség mostani elnöksége, a kötet szerkesztői és a cikkek szerzői elvitatják az 1991-es alapítási dátumot. Ezzel kapcsolatban álljon itt a hivatkozott kiadvány néhány, más-más szerzőtől származó, erre vonatkozó részlete: „Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége 1991 decemberében alakult Sepsiszentgyörgy központtal. Első közgyűlését 1992. március 27-én tartotta Kovásznán (a Körösi Csoma Sándor Napok rendezvényesorozat ünnepi hangulatában). [...] Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége 20 éve működik mai szervezeti formájában, ám gyökereit tekintve már 30 esztendő. Előéletéhez tartozik ugyanis az a nyelvmentő, nyelvművelő mozgalom, amely 1982-ben indult Háromszéken.” (Tulit Ilona: 23). „...háromszéki barátaink tették meg ezt a döntő lépést: húsz évvel ezelőtt hivatalosan is bejegyeztették az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségét. Azért ők, és azért itt, mert a nyelvetörvények ebben a keleti zugában, a magyar oktatás akkori keretei között és a kereteken túl, a veszélyességi zónában, 1990 előtt is már több bátorsággal és talán némi védettségben gondoskodtak tanítványaik anyanyelvi műveléséről. Tulit Ilona magyar szakos tanfelügyelő elnöke is lett az AESZ-nek, aztán Zsigmond Győző” (Péntek János: 5). Az idézett AESZ-elnökökön, Tulit Ilonán és Péntek Jánoson kívül ezzel tökéletesen egyező véleménye van a szintén alapító Tapodi Zsuzsának (45) és Erdélyi Juditnak is (26). Az alapító jegyzőkönyv aláíróinak neve a jegyzőkönyv alapján az aláírás sorrendjében: *Ördög-Gyárfás Ágnes, Ördög-Gyárfás Lajos, Forgács Róbert, Keppel Gyula, Papp Márta, Tapodi Zsuzsa, Nedeczky László, Nagy B. Ildikó, Gödriné Molnár Márta, Papp Gabriella, Tulit Ilona, Orbán Gyöngyi, Schrankó Péter, Komoróczy György, Péntek János, Molnár Kovács Margit, File Gabriella, Tóth-Sinkó Márta, Lay Magda, Darvasi Gyöngyvér, Arvai Katalin, Bodó Anna, Incefi Tünde, Szabó Etelka, Gazda József, Dobra Irén, Kerekes Barnabás, Mráz Ferenc, Antal Tövissi Ildikó, Mézes Rudolf, Zsigmond Győző* (1. Jegyzőkönyv, 1992. március 27., vezeti Tapodi Zsuzsa).

A fenti névsorból is látható, hogy az 1992-es alapításnál az Anyanyelvápolók Szövetségének elnökségi tagjai: Kerekes Barnabás, Keppel Gyula és Forgács Róbert is jelen voltak Kovásznán, 1998-ban pedig az AESZ együttműködési nyilatkozatot írt alá magyarországi testvérszervezetével. Az alapításra az alapító jegyzőkönyv is aláíró Kerekes Barnabás egyébként így emlékezik a kötetben: „Levél is meghívó érkezett Budapestre az Anyanyelvápolók Szövetségébe: 1992 márciusában rendezik meg Kovásznán a Körösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedőt, az eseményre várják egyesületünk képviselőit. S a történelmi pillanatok: segítségünkkel megalakult az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége (nagyszerű érzés volt ott lenni a bölcsőnél)” (78).

Látható tehát, hogy mindaz, amit Zs. Gy. csúsztatásnak nevez, teljesen összhangban van az ő állításaival, tehát vele kapcsolatban az emlékkönyv egyetlen téves adatot sem tartalmaz. Mint ahogy az interjúban megfogalmazott állítását sem vitatja senki: „... az RMPSZ sepsiszentgyörgyi tanácskozásán a jelenlévők megszavazták az AESZ létrejöttét, melynek megszervezésével, tagságának kiépítésével megbízták mint alapító mindenkes elnököt.” Az „ellentmondások” csak abból adódhatnak, hogy az emlékezésben, jelen esetben a Zs. Gy.-ében, nem válik el a mozgalom és a Szövetség előléte, az első elnök dicséretes törekvéseinek története és az AESZ valószínű megalapítása. Csak ezzel magyarázható ez a népmesébe illő fordulat: „Igen, 20 éves az AESZ, meg nem is.” De véleményünk szerint teljesen fölösleges és méltánytalan visszamenőleg versenyezni az időben. A jegyzőkönyvileg is igazolt tények (Erdély: 24–41): 1992-ben Zs. Gy. lett az elnök, 1993-ban Tulit Ilona, 1995-ben újra Zs. Gy., 1997-ben Péntek János (újra választva 2001-ben, 2005-ben és 2009-ben).

Hútság? Sértődöttség? Ki kit mellőzött: az AESZ Zs. Gy.-t vagy Zs. Gy. az AESZ-t? Egyáltalán nem volt szerencsés az Édes Anyanyelvünkben, társszervezetünk lapjában tápot adni bármely hamis feltételezésnek. Az AESZ nem azért van, hogy a munkatársak saját érdemeiket garantálják, számukra nem valamely képzelte dicsőség a fontos, hanem az ügy, az elkötelezettség, az eredményes munka. Ennek pedig fontos feltétele az önzetlen közreműködés és együttműködés.

Péntek János elnök
Ördög-Gyárfás Lajos ügyvezető elnök
Erdélyi Judit programfelelős alelnök

Készséggel közöljük erdélyi társszervezetünk vezetőinek az Édes Anyanyelvünk áprilisi számában közzétett, Zsigmond Győzővel folytatott beszélgetéshez fűzött pontosító, helyesbítő észrevételeit. Reméljük, hogy az interjú a jelen közleménnyel együtt nemhogy meggyengítene, hanem inkább megszilárdítja szövetségünk együttműködését, kölcsönös nagybecsülését. (A szerk.)

Dolgozni... érdemes!

Wacha Imre vallomása

Atyai barátomnak, mesteremnek fölvettem a szokásos kérdéseket. Imre bátyám vallomással válaszolt. A vallomásban nem volt szívem benne hagyni a kérdéseket.

– Amint olvasni tudtam, látástól vakulásig olvastam. Elsősorban Petőfit, aztán Aranyt: lenyűgözött a három Toldi eseménytörténete, de a Toldi szerelmének leírásaiban is szinte tobzódó nyelvi gazdagság, Jókai latinos magyarsága, könnyen omló-omló nyelve. Ha fáradt vagyok, és a nyelvben akarok „élvezkedni”, „fürödni”, ma is hozzájuk menekülök. És Fekete Istvánhoz. Korán a kezembe került Kodolányi is. Megbambonázott archaizáló nyelvhasználat a történelmi regényekben. Később, már felsős gimnazista koromban Ady biblikus nyelve, és majd egész felnőtt koromon át: József Attila, aztán Kosztolányi. Egyébként németes, valójában morva eredetű (*Wachszlav* > *Wach* + *a* = *Vencelke*) nevem ellenére töretlen magyarságtudatomat, erkölcsi felfogásomat, emberségemet ők is formálták, erősítették, nemcsak tanítóim, bencés tanáraink, professzoraink.

– Nem akartam nyelvész lenni. Tanár akartam lenni, ezért jelentkeztem az érettségi után 1954-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem (majd ELTE) Bölcsészettudományi Karára magyar-történelem szakos tanárnak. Aztán nyelvészetből, leíró magyar nyelvtanból megírtuk az első zárthelyit Szabó Dénes professzorhoz. Ennek a leíró hangtani zárthelyinek a feladatait Grétsy Lászlóval – nekem azóta is Grétsy Lacival – ketten oldottuk meg a legjobban. Bekerülhettem Szabó Dénes professzor nyelvjáráskutató szemináriumába, felvehettem Pais professzor úrnak több „spekkollégiumát” is. Olyan tudományos közösségbe kerültünk, amelyben a tudásra, az emberségre is épülő tekintélyt Pais Dezső professzor és – másodéves korunktól – Bárczi Géza professzor képviselte. A „második” vonalat Szabó Dénes, Benkő Loránd, Bartha Katalin, Berrár Jolán, az akkori „harmadik” vonalat, az utánpótlást Kázmér Miklós, Hidvégi Andrea és Abaffy Erzsébet, aki később a nyelvészeti tanszék professzora lett. Nekünk akkor Zsike vagy „Kutyafej”. Ez a tanszék az 50-es évek elején példát adott tudományos etikából, alkotó formából és emberségből is. Azilum volt ez a közösség az ötvenes évek veszélyes, feljelentős, gyanakvós, politikailag is bizonytalan világában. A két nyelvészeti tanszék tagjai és a hozzájuk kötődő kutatók (pl. G. Varga Györgyi, Károly Sándor, Mikesy Sándor) nemcsak ránk figyeltek, nemcsak nekünk adtak példát emberségből, hanem jó néhány utánunk következőnek is. Hasonló közösség volt a finnugor tanszék is, amelynek Zsirai Miklós volt a vezetője. Persze rajtuk kívül volt még jó néhány „atyai professzor”. Így Gyergyai Albert, aki nemcsak tudásával, szép előadásaival gondozta elménket, hanem több tanítványát az Apostolokba is átvitte. (Uzsonnázni vitte éhes tanítványait, mert az ebéddel talán megalázta volna őket.) Csodálatos előadásaival is lenyűgözött bennünket a klasszika-filológia professzora, Szabó Ar-

Névjegy: Wacha Imre 1931-ben Győrben született. Az ELTE-n végzett, 1954-től az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa, 1990–1995 az ELTE Fonetikai Tanszékének adjunktusa. Később előadó a Kodolányi János Főiskolán és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. 1964-től beszédtanár a Magyar Rádióban. A beszédtechnikáról, retorikáról számos út-törő jellegű könyve jelent meg.

pád (ő volt-lelt rétori mintám), majd Borzsák István. Szabó Árpád előadásain mindig tele volt a terem, a dobogón, az ablak párkányán is ültek, még „dögészek” is. Előadásait mindig dörgő tapsal köszöntük meg. Később a tapsot betiltották, mert a „vonalas” professzorok nem kaptak ilyen elismerést. Szabó Árpád, Borzsák István, Gyergyai Albert nyelvileg is, nonverbális kommunikációjukban is a „professor elegantiae” voltak. Nyelvi és szónoki-előadói magatartásuk beleépült A korszerű retorika alapjai című retorikakönyvembe és a Nemcsak szóból ért az ember című könyvecskémbe, amely a nonverbális kommunikáció rendszerét mutatja be. (Nem én állítottam, hogy mindkettő alapvető munka a maga témakörében.)

– Az egyetem után a Nyelvtudományi Intézetbe kerültem. Az első főnököm – haláláig, 1974-ig – Gáldi László volt az akadémiai nagyszótári osztályon. A szótár eredetileg sima értelmező szótár lett volna, amolyan új Czuczor–Fogarasi. Később nyelvtörténeti szótárként képzeltek-képzeltük el. A tervek szerint 24 kötetben tartalmazta volna a magyar nyelv szókincsét 1772-től 1970-ig. Hosszú vajúdas után csökkentett terjedelmű és tartalmú változatának hatalmas első kötetei napjainkban jelennek meg. A Nagyszótár akkor és még sokáig a kutatók temetőjének, de sokszor mentőhajónak is számított. Idősebb kollégámmal, P. Balázs Jánossal olyan, nálunk jóval idősebb „deklasszált” elemeknek lettünk a főnökei, mint Szinyei Merse Jenő, egykor a Parlament alsóházának elnöke, Zimándi Pius, egykor a gödöllői premontrei gimnázium igazgatója, Ruzicska Mária és Baloghi Mária írők, akik fillérekért írták és rendezték a Nagyszótár céduláit. Hogy befejezett munkát is letehessünk az asztalra, Gáldi kiharcolta, hogy elkészíthessük a Petőfi-szótárt. A Petőfi-szótár mintájára hozzákezdünk a József Attila-szótárhoz is. Am az Intézet egyik igazgatója a szótár szerkesztőségét „szétdobta”, mondván, hogy „a semmi ágán ül szivem-féle szöveget nem lehet szótárban magyarázni”.

– 1964-ben elvállaltam egy másodállást, amely azután munkásságom központjává vált. A Rádió beszédtanárt keresett, olyat, aki az igényes és értelmes beszéd technikájára tanítja a fiatal, kezdő rádióbemondókat. Azóta is tanítom, tanítottam – sokfelé – az igényes, értelmes beszélést. És: tanulom, vizsgálom az élőszót, a természetes és reprodukív beszédet. Mind a rádiós munka, mind a kiejtési és nyelvhasználati versenyek hatalmas vizsgálati anyagot adtak a szöveg és hangzás viszonyának, a szöveg és a szöveghangzás szerkezetének, szabályosságainak, kapcsolatának vizsgálatához. Ennek a munkának eredménye a szövegfonetikával foglalkozó cikkem (ez világvizonylatban az első ilyen írás!), ennek a munkának a tapasztalatai épülhettek be számos könyvem és nagyon sok cikkem anyagába, köztük a kétkötetes retorikámba, az Elekfi Lászlóval együtt írt, *Az értelmes beszéd hangzása* című kötetbe, a kiejtési kézikönyvnek tekinthető *Igényesen magyarul* kötetbe, a nonverbális kommunikáció eszköztárát bemutató kötetecskébe. A rádiós, majd tévés és egyetemi oktatómunka nemcsak azt eredményezte, hogy olyan „tanítványok” (nem szeretem a *tanítvány* szót) indulását segítettém, mint a későbbi Kazinczy-díjas Török Annamária, Acél Anna, Bordy András, Ciprusz Éva vagy Aczél Petra professzor, Mártonfi Attila, Bogár László (rájuk vagyok a legbüszkébb!). Mindig vidámak voltak az óráim. Továbbadtam, amit annak idején magam is kaptam tanáraimtól, amit Szent Pál az ún. szeretethimnuszban fogalmazott meg.

– A Tanítás szándéka dolgoztat most is, már eléggé öreg koromban. Elkészült egy újabb könyvem: a beszédtechnikai alapozásról. A szövegekkel azt is sugallni szeretném, hogy a munka, a másokért végzett munka megtart fiatalnak, még ha a test időnként elfárad is. Sugallom, amire Petőfi tanított: joga csak annak van, aki előbb teljesítette a kötelességét. És azt, amit számos írónk-tudósunk élete mutat, és amit József Attila mond: nem elmenni kell innen, hanem „Dolgozni csak pontosan ... érdemes”, de érdemes! A vízcsepp kivájja a követ!

B. G.

A vallomás teljes (kétszeres) terjedelemben olvasható a www.e-nyelvmagazin.hu oldalon! (A szerk.)

Kérdések és válaszok

? Helyes így az, hogy *jajistenemez*?

! A kért szavak nincs szótározva, ezért egyéni szóalkotásmódnak, alkalmi (stilisztikai) neologizmusnak (nyelvi újításnak) érezzük. A *jajistenemez* forma a magyar nyelvi rendszernek megfelelő képzéssel jött létre.

? A *jubileum* szót elterjedten használjuk 'kerék évforduló' értelemben. Egy egyetemi tanárom ugyanakkor belénk verte, hogy a *jubileum* héber eredetű szó, és csak a 25. évfordulóra használjuk. Igaz, a héber *jóbél* szó a kos szarvából készült kürtöt jelenti, amelyet a mózesi törvény előírásai szerint meg kellett fújni minden ötvenedik évben a szentév, vagyis a teljesen az Úrnak szentelt év kezdetének jeleként. A Tórában hét Szombatévet (7×7) követően az ötvenedik esztendő a harsona hangja szentelte jubileumivá. Ha a *centenárium* szót csak a 100., a *millennium* szót pedig az ezredik évfordulóra használjuk, akkor a *jubileum* eredeti '25. vagy 50. évforduló' jelentése vajon miért változott meg?

! A *jubileum* szó jelentése a magyar nyelvben kibővült. Egy 1936-os idegen szavak szótárának magyarázata szerint: örömünnep, évforduló ünnepe (pl. a házasságkötés 25 éves jubileuma). Itt példaként a 25. év szerepel, de a meghatározás már itt is tágabb. A mai jelentés (Magyar értelmező kéziszótár, 2003: 606): nevezetes vagy örvendetes esemény (kerék) évfordulója, emlékünnep. Példa: *százéves jubileum*. A *jubileum* valóban a héber *jóbél*-ből ered (szertartási kürt, amelyet minden 50. évben ünnepélyesen megszólaltatnak), az egyházi latinban: általános bűnbocsánattal egybekötött ünnepi időszak, búcsúév. A jelentésbővülés természetes folyamat, a *jubileum* kapcsán nyelvhelyességi szempontból arra kell csak ügyelni, hogy valóban kerék évfordulóról legyen szó (10., 25., 50. stb.).

? Miért különbözik a *napidíj* és a *havi díj* szavak helyesírása?

! A *napidíj* szót a helyesírási szabályzat 107/b pontja alapján írják egybe (a tagok együttes jelentése más, mint az elő- és utótag jelentésének összege). A *napidíj* nem csupán napi díj, hanem egy juttatásféleség. Ez a *havi díj*-nél nem érzékelhető. A *havibér* azonban ugyancsak egybeírandó az előbbieket szerint.

? A *bizalmas viszonyt* jelentő *bensőséges* szó helyett gyakran látom leírva a *belsőleges* szót! Helyes-e így?

! A *bensőséges* melléknév jelentése 'őszintén átél, szívből jövő (pl. barátság)'; a *belsőség* főnév lehet 'a ház körüli gazdaság' vagy 'levágtott állapot belső része'. A *belsőleges* tehát 'bensőséges' jelentésben nem helyes.

? Azt szeretném kérdezni, létezik-e a *széplány* kifejezés, és ha igen, van-e valamilyen jelentésbeli különbség a *szép lány*hoz képest?

! A Magyar Nemzeti Szövegtárban található előfordulást a *széplány* szóra (szépirodalmi szövegekben, elsősorban Határ Győző és Faludy György műveiben), azonban nem a *szépfűt*vel ('tetszetős külsejű, de üresfejű, léha fiatalember; amorózó, nőcsábász, piperkőc') rokon jelentésben, hanem 'rosszlány, örömlány, utcalány' értelemben. Am a stílusminőség továbbra is pejoratív. Például: „A három széplány Manilában strichel” (Faludy). Tehát a *széplány* nem okvetlenül *szép lány* (bár az is lehet).

? Értetlenül álltam egy autómosó táblája előtt: *ajándék bogárolás*. Mint később kiderült, ez egy extra szolgáltatás: a szélvédőre tapadt rovarmaradványokat távolítják el egy speciális folyadékkal. Az új szó nem nyerte el a tetszésemet, és nem csak a jól ismert „nem minden rovar bogár” kitétel miatt. Az összetétel második tagja, az *oldás* sem tetszik. Önök milyen szót javasolnak ennek a szolgáltatásnak a megjelölésére?

! A *bogárolás* szerintünk is neologizmus, bár a keresőprogram már 5600 említést mutat. Jelentése: 'bogármaradványok speciális oldószerezrel történő eltávolítása'. A szó nyelvtanilag nem kifogásolható (jelöletlen tárgyias vagy birtokos jelzős összetétel), s egyelőre más kifejezést nem ismerünk rá. Talán e bejegyzés hatására valaki kitalál jobbat, s akkor mi azt örömmel közzétesszük!

Átnézzük. Kijavítjuk.
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda
www.e-nyelv.hu
iroda@e-nyelv.hu
+36-30-318-9666

? Miként helyes a csikszeredaiakra: *csikiek* vagy *csikiak*? Az utóbbit halljuk mostanában a rádiókban, de az előbbit használtuk eddig, mert sokkal jobban hangzik.

! A *Csik* tájnévben egy korai veláris (mély hangrendű) *i* rejlik, ezért toldalékaik hagyományosan mély hangrendűek: *Csikban, Csikba, csikiak*. Újabban előfordul a magas hangrendű toldalékolás is (*csikiek*), de az internetes adatok szerint jóval kisebb mennyiségben (16700 *csikiak* : 6330 *csikiek*). (A kérdésről Balázs Ildikó írt az Édes Anyanyelvünk 2003/3. számában.)

? Ma elgondolkodtam a *kevessé* és a *kevésbé* használatán, mert az előbbit nemigen használom. Jól érzem, hogy a második verzió az elsőnek a fokozása? Tehát ha *kevessé* népszerű valaki, akkor nem nagyon, ha *kevésbé* népszerű, akkor még annyira sem?

! A *kevessé* jelentése: 'kismértékben, nemigen'. A *kevésbé* jelentése: '(valaminél) kisebb mértékben, fokban' (Magyar értelmező kéziszótár). A *kevésbé* szó az összehasonlítás mozzanatát tartalmazza: a népszerűség másokéhoz képest kisebb, vagyis az ún. negatív fokozás kifejezésének az eszköze.

? Mi a különbség a *filagória* és a *szalelti* között?

! Az értelmező és etimológiai szótárak szerint a jelentésük hasonló ('kerti lugas', 'nyitott kerti házikő'). A *szalelti*nek van egy másik jelentése is: 'üveges veranda'. Ebben az értelemben csak ez használható, a *filagória* nem. Eredetük és magyar nyelvbe kerülésük különböző. A *filagória* használatáról az első adat a 17. sz. elejéről van, a szó ismeretlen eredetű. A *szalelti* a 19. század végén német közvetítéssel jött a magyarba. A szövegtárak adatai szerint a *filagória* kicsivel gyakoribb, mint a *szalelti*, de még ugyanaz a szerző is hol az egyiket, hol a másikat használja.

? Hogyan helyes? *Tornászik* vagy *tornázik*? A *tornász tornászik*, a *horgász horgászik*, nem pedig *horgázik*! Nem tudom, hogy miért nem *tornászik* valaki, és miért helyesebb (?) a *tornázik*.

! Mind a két szóalak benne van a Magyar értelmező kéziszótárban, a *tornázik* (vagy *tornáz*) és a *tornászik*, a kialakulásuk eltérő. A *tornászik* a *tornász* főnévből keletkezett, míg a *tornáz(ik)* a *torna* szóból. A nyelvhasználatban a szótári jelölés szerint a *tornázik* a gyakoribb. Érdeklösség, hogy régebben a *tornászik* volt a gyakoribb, és sokszor akkor használták, ha nem a sportágról volt szó. Pl. a fa tetejére tornássza magát. A *tornázik* jobban beleillik a sportágak elnevezésébe, pl. *kajak* – *kajakozik*.

? Egy tanárom azt hangoztatja, hogy helytelen, ha ezt mondom: „Azt gondolom, hogy...” Szerinte az *ügy gondolom* kifejezést kellene használni. Az a kérdésem, hogy tényleg helytelen ez így?

! A *gondol* igének rendszerint tárgyias vonzata van, tehát: *azt gondolom, egyet, mást gondoltam* stb. De felbukkant tárgyatlan használata is: *gondol valakivel/valamivel* (törődik, gondot fordít rá), valamint később határozói bővítménnyel ellátott formája is: *ügy* (olyan módon) *gondolom*. Az *azt véli / ügy véli* ketőssége is mutatja ezt a jelenséget. Mivel mind az *azt gondolom*, mind az *ügy gondolom* tartalmatlan mondatbevezetővé vált, az igazi nyelvhelyességi kérdés nem is az, hogy melyikük a helyes(ebb), hanem az, hogy mikor kell (sokszor egyáltalán nem kell) használni őket.

Összeállította: Hujber Szabolcs

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Folytatódik A Magyar Nyelv Múzeumának *Óregharang* című krónikája. 2013 februárjában megjelent a 2. szám Nyiri Péter szerkesztésében.

*
Aurélien Sauvageot az École normale supérieure mintájára létrehozott Eötvös József Collégiumban tanított francia nyelvet és irodalmat 1923 és 1931 között. A Magyarországi életutam című kötetében ezekről az évekről számol be. A kötet kétnyelvű kiadása alkalmából a Francia Intézet Sauvageot-emlékestet rendezett 2013. június 14-én.

*
Közgyűlést tartott 2013. június 29-én az *Anyanyelv-ápolók Szövetsége*. Ezen az alapszabály-módosításról, valamint időszerről kérdésekről esett szó. Az alapszabály módosítása a 2013. évi rendes közgyűlésen, a jövő év elején várható.

*
A *Kárpát-medencei magyar nyelv- és irodalomtanárok* egyhetes találkozóját szervezte meg a Rákóczi Szövetség 2013. július 29. és augusztus 2. között Balassagyarmaton, a Palóc Múzeumban.

Találkozások Kazinczyval

Hatodik alkalommal rendezték meg Széphalomban a múzeumok éjszakáját, harmadik alkalommal az anyanyelvi juniális.

Főlemelő érzés, hogy Kazinczy Ferenc széphalmi szellemi közegébe visszakérül az irodalom és a nyelv. Ez történik minden év júniusának harmadik hétvégéjén, a múzeumok éjszakáján, az anyanyelvi juniálison. Az anyanyelvi juniális tehát az irodalom és a nyelv, a régiók és a nemzedékek találkozója. A nap 2013-ban éppen Weöres Sándor 100. születésnapjára esett, ezért június 22-én Széphalomban A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága Weöres-höz kapcsolódóan tartotta esszékonferenciáját. Ezen Pomogáts Béla, Nagy L. János, Fráter Zoltán, Minya Károly, Dénes Ágota, Balázs Géza és Nyiri Péter tartott előadást.

A múzeumok éjszakája Kazinczy sírjánál kezdődött. Itt Demkó István parókus idézte meg Kazinczyt. A nyelvmúzeum akadémiai termében megnyílt Gyulai Líviusz kiállítása Weöres verseihez kapcsolódó rajzaiból. Este Sebő Ferenc lépett a múzeum színpadára két társával, és megzenésített Weöres-verseket adott elő. Utánuk következett a Magyar Rádió Tetten ért szavak című műsorának élő adása – az internet jóvoltából 7 milliárd hallgatónak. Balázs Géza, Balogh Ramóna és Pölcz Ádám mutattak be részleteket a műsor legjobb számaiból. A múzeumok éjszakája nem lett volna teljes néptánc, tüzugrás, Kerekes Barnabás anyanyelvi licitjátéka nélkül. Éjfél előtt a magyar nyelv bástyájáról (az akadémiai terem tetejéről) kihirdették a 2012-es év szavait (*árfolyamgát, botos jéti, romkocsmá, kenyérhéjmagyarság*, bővebben: <http://www.e-nyelv.hu/2013-06-24/a-2012-es-ev-szava/>).

A programot A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága az Anyanyelv-ápolók Szövetségével és a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen szervezte. Támogatta a Nemzeti Kulturális Alap. (*Manyszi-info*)

Az év szavai, 2012

Az év szava: *árfolyamgát*. Továbbiak: *kettős mérce, botlatókö, tehetségkutató, felhősödés*.

Minya Károly szóismertetője: Az *árfolyamgát, árfolyamrögzítés* erősen „zsebbe vágó” új szavunk. Alig múlik el híradás nélküle, s nem véletlen, hogy napról napra nő az internetes találatainak a száma, jelenleg 290 000-nél tart.

Ki ne ismerné a *kettős mérce*t? A bibliai eredetű szókapcsolat egyre gyakoribb, örök igazságát szólásaink is megőrizték, politikai felhang nélkül: Más szemében a szálkát is megleli, a magáéban a gerendát sem. Amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek.

A *botlatókö* a német *Stolperstein* tükörfordítása. A botlatókövek Gunter Demnig német szobrász alkotásai. A nemzetiszocializmus áldozatai előtt tisztelgő, 10 × 10 centiméteres macskakőre rögzített réz emléktáblák, amelyeket az áldozatok egykori lakhelye előtt helyeznek el a járdába süllyesztve, illetve abból kissé kiemelve.

A *tehetségkutató* a kereskedelmi televíziók meghatározó műfaja olyannyira, hogy a divatszóvá vált kifejezésből már-már kilúgozódott a tehetség is, a kutatás is.

Antiszó: *botos jéti*. Továbbiak: *„egy ilyen”, turkálófőváros, újságos termék*.

Balázs Géza szóismertetője: Az interneten közzétették egy általános iskolai szókincs- és helyesírás gyakorló füzet egyik képét, amelyen a juhász ábrája alá azt írta az alsós diák: *botos jéti*. Úgy tűnik, nemcsak a gémeskút, a kakas, a tehén, a birka, hanem maga a juhász is elfeledett, archaikus szóvá válik. Figyelmeztetésül választottuk antikifejezésnek a *botos jéti*t. Csakúgy, mint az *„egy ilyen”* szerkezetet, amely gyakori mondatbevezető, s megvalósítja az egy szerkezetben három hiba jelenségét: üres, ún. töltelékkifejezés, nem összehasonlításra utalnak vele, ha az egy nem kifejezett tárgyra vonatkozik, fölösleges.

Ifjúsági szó: *romkocsmá*. Továbbiak: *hungaromém, kommenthuszár, szlemmer*.

Veszelszki Ágnes szóismertetője: A romkocsmá berendezése eklektikus, szándékoltan hanyag, romos. Kezdetben csupán egy rétegtudományának, underground szerveződéseknek adott helyet, de 2012-re valódi kultuszhely lett. Humoros internetes tartalom a *hungaromém* is: szinte bármely jelenség hungaromémmé változtatható egy kackiás bajusz képével és a népies kiejtést vagy beszédet utánzó nyelvhasználatlaltal. A *kommenthuszár* olyan internetes hozzászóló, kommentelő, aki egy – mondhatnánk – verbális huszárvágással minden témát le tud zárni. Sajátos kommenthuszárnak nevezhető a slam poetry kultúrában a *szlemmer*, a szóbeli alternatív költészet képviselője, aki leggyakrabban romkocsmákban szlemmel...

Költői szó: *kenyérhéjmagyarság*. Továbbiak: *boldogságmondat, pemetetűcukorka, szeretetvendégség*.

Balogh F. András szóismertetője: A *kenyérhéjmagyarság* azt az általános élettapasztalatot adja vissza költői képben, hogy a nemzetiségi sorsba szakadt emberek valahol a világ peremén élnek, legalábbis a nyelvi világ peremén, ezért kicsit kemények és érdekesek, mert idegen nyelvek gyűrűjében kell megővniük – mint a ropogós héj – azt a puhaságot, életet adó jóságot, ami a kemencében sült kenyér sajátja. Ezt

a szót Margittai Gábor (Magyar Nemzet Magazin), a szórványmagyarság riportere alkotta meg a nyelv végvárait felfedező útjai során.

Nyelvészeti könyvek

A sokszínű alkalmazott nyelvészet. Szerk.: Hattyár Helga, Hugyecz Enikő, Henriett, Krepsz Valéria, Vladár Zsuzsa. Tinta, Budapest, 2012.

Balázs Géza: A pesti nyelv. Városnyelvi kalauz. Inter, Budapest, é. n. (2013)

Beszédkutatás 2013. Szerk.: Gósy Mária. MTA NYTI, Budapest, 2013.

Czakó Gábor: A szabir titok. CZSimon Könyvek, Budapest, 2013.

Hódi Éva: Egy kis nyelvi tücsök és bogár. Stratégiai füzetek, 8. Becse, 2013.

Kovács László: Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban. 2., átdolgozott, bővített kiadás. Tinta, Budapest, 2013.

Maróti Andor: A nélkülözhetetlen kultúra. United PC, é. n. (2013)

Nagy L. János: Kereszteződő jelentések világában. Tanulmányok a kiasztikum alakzatok működéséről. Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2013.

„Nekünk ajtó vagy hazád szívébe”. Emlékfüzet Bereczki Gábor tiszteletére. Magyar–Észt Társaság, Budapest, 2013.

Őrző a strázsán. Emlékkönyv Hódi Sándor 70 éves születésnapjára. Szerk.: dr. Hódi Éva. Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, Ada, 2013.

2013. évi eseményekből

Október 11–13. Szép magyar beszéd verseny, Sátoraljaújhely

November 4. Kenyérhéjmagyarság, szórványkonferencia, Anyanyelvi Konferencia, Budapest, TIT stúdió, Zsombolyai út. Erdeklődés: anyanyelvi@mnyknt.hu

November 9. V. sajtónyelvi-médianyelvi szakmai tanácskozás: Norma és szabadság a média nyelvhasználatában, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

November 11. 17.00 Húszéves az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület. Ünnepi ülés a városházán, Szerbia, Ada

November 13. 15.00 óra A magyar nyelv napja – A 2013. évi Lőrincze-díjak átadása – Magyar nyelv-művészet – A nyelvi ismeretterjesztés lehetőségei konferencia, PIM, Budapest

November 15. A csoportidentitás szemiotikája, SZTE, JGYPK, Szeged

November 25. IV. Hálózat kutatás konferencia (ELTE, Budapest)

November 29. 200 éve jelent meg a Mondolat, tudományos tanácskozás, Veszprémi Egyetem

November 30. Kazinczy-gála, PIM, Budapest

2014. január 6. III. Czuczor–Fogarasi-konferencia, Budapest

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Mindenekelőtt az ez évi második számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Irodalmi helyek. 1. Tëlki. 2. Abda. 3. Pannonhalma. 4. Orosháza. 5. Lipcse. 6. Csokonya. 7. Arad. A kezdőbetűkből kiolvasható településnév: Tapolca. Itt született 250 évvel ezelőtt, 1763. május 9-én Batsányi János.

II. Író és műve. 1. Cilinder. 2. Panoráma. 3. Patrióta. 4. Darutoll. 5. Majolika. 6. Lámpaláz. 7. Domínium. 8. Jégverés. A megjelölt átlóból kiolvasható cím: Catullus. Az e című dráma szerzője a 125 éve született Füst Milán.

III. Nyelvi Játék Zrt. 1. A tar torero (vagy toréró, torréró) tőre átütötte (áttörte) az ütőeret (aortát, artériát). 2. Trezor őrzi az üzér iratait. (Többen cifrázták is: az átrázó üzér, az átárazó, a torz érzetű áruterítő stb.) 3. A töröző rátette az autótetőre az átázott rőt özet. 4. Rozi rátért a Tatára tartó autóútra. 5. Az út-őr (vagy: az úttatarozó úr, az útzár őr) őrizte a zárt autótutat.

IV. Szójátékos csattanó. Nem, inkább elvinném.

Azok közül a megfejtőink közül, akik elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges 60 pontot, ezúttal a következők részesülnek könyvjutalomban a Tinta Könyvkiadó jóvoltából: Baloghné Bori Györgyi, Cegléd, Déli út 55. (2700); Darvainé Ilosvai Fanni, Eger, Hadnagy u. 9. (3300); Farkasné Riskó Zsófia, Vál, Kossuth L. u. 8. (2473); Győri László, Jászapáti, Gagarin u. 3. (5130); Mezei Teréz, Békéscsaba, Lencsési út 50. (5600); Pásztor Sándor és Sándorné, Balassagyarmat, Váci Mihály u. 51. (2660); Rőczei Csenge, Győr. Cuha út 6. 2/10 (9024); Sarkady Emőke, Budapest, Szabolcska u. 6/1. (1114); Stettner Gabriella, Kaposvár, Kisfaludy u. 30. (7400); Urbán Teréz, Nyíregyháza, Vasvári Pál u. 80. (4400). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Rejtvénykavalkád. Ez a feladványunk valójában nem is egy, hanem tizenegy kis rejtvényből áll, de mégis egybefűzi őket az, hogy a megfejtések kezdőbetűiből Juhász Gyula egy szép versének címe olvasható össze. Aki a tizenegy kis feladványból többet-kevesebbet megold, egyenként 1 pontot kap a megfejtésért. Ha azonban mind a tizenegyet megoldja, s ezzel együtt a vers címét is beküldi, jutalma feladványonként 2 pont, azaz összesen 22!

1. Melyik szóalak jelentése ez: 'várható bajokról beszélhet'? Segítségül: a szóalak mindhárom szótagja ugyanazzal a betűvel kezdődik.

2. NKRNZMS. Ha a hiányzó magánhangzókat pótoljuk, egy értelmes szót kapunk. Ezt kell megtalálni.

3. Íme, egy betűrejtvény: RZ RECEPT. Mi a megfejtése?

4. Ezúttal egy szórejtvényt közlünk: „a zárt társadalmi csoport gödröt csinál”. Ennek megoldása is egyetlen szó.

5. Kálium, nikkell, nitrogén, oxigén, titán. Melyik az a vegyület, amelyik ezekből kideríthető?

6. Van egy hajítófegyvert, egyúttal sporteszközt jelentő szavunk. Ha egy G betűt beletoldunk, férfinév lesz belőle. Melyik az a név?

7. DE, EL, JÖ, KO, LÁS, LEM, TIT, VE. Ha az iménti szótagokat helyes sorrendbe rakjuk, egy szót kapunk Ez a megfejtés.

8. Közlünk egy egyszerű szövegyeletet: ellenérték + lóca + menyasszony = egy bizonyos örlemény. A megfejtés egyetlen szó.

9. Melyik férfinév anagrammája ez a szóalak: divatra?

10. Egy női nevet keresünk. Ha D vagy L betűt teszünk eléje, város lesz belőle, ha N betűt, akkor folyó. Melyik a keresett női név?

11. Ady Endre egyik versének címét keressük a költő Még egyszer című kötetéből. Jelentése: 'melegét elveszítve'. Mi a vers címe?

II. Hatszor hat. Ha olvasóink helyesen töltik ki a négyzet-hálót, akkor az ábra bal felső sarkától a jobb alsó sarokig egy magyaros ételnevet olvashatnak össze. Ha ezek után átrendezik a sorokat, akkor ugyanebben az átlóban egy ugyancsak közismert nemzeti ételünknek Délvidéken és az Alföld egyes részein használatos nevére bukkanhatnak. Az első név megtalálásáért 6, a második, azaz a táji név megleléséért pedig 12 pontot szerezhetnek. A telitalálat tehát 18 pontot ér.

1. Esendő (ember)
2. Siheder
3. A mérges gombák egyike
4. Konyhakerti növény
5. Majd, később
6. Sokfajta

III. Oda-vissza más! A palindrom olyan szavakkal vagy akár a szónál nagyobb egységekkel való játék, amelyek visszafelé olvasva is értelmesek. Csakhogy két változatuk is van. Az egyikben a szó oda-vissza azonos, pl. *kerek, görög*, vagy hogy egy több szóból álló példát is mondjak: *Meg ne lássál engem*. A másik változatban visszafelé is értelmes a szó vagy a mondat, de az értelme teljesen más. Most ilyen szavakkal játszunk. Olvasóinknak tíz oda-vissza nem ugyanúgy olvasható szóra kell rátalálniuk az általam adott meghatározáspárok alapján. Az első meghatározás minden sorban a balról jobbra, a második a jobbról balra olvasandó alakra vonatkozik. Kétjegyű mássalhangzók esetén a betűjegyek változatlanul hagyva, de megfordítva is használhatók, szintén egy betűként. Persze egy gy vagy ty betű csak ugyanaz maradhat visszafelé is. Ha olvasóink megfejtése helyes, akkor a balról jobbra olvasott szavak kezdőbetűiből egy épületem, épületrész neve olvasható össze. Minden megfejtett szóért 1 + 1 pont jár, a telitalálatos megfejtés értéke tehát 20 pont.

1. Török sült tészta	Az angyalok karának tagja
2. Galga-völgyi város	Egykori parasztvezér
3. Neves operettszerzőnk	Héber eredetű női név
4. Vándor	Présszerkezet
5. Lila virágú fűszernövény	Bizonyos fákból álló facsoport
6. Házibuli hajdanában	Szépítőszer
7. Afrikai teherhordó	Mókus
8. Közkedvelt énekesnőnk	Hímzéses dísz
9. Török eredetű férfinév	Huzamosan
10. Csapadékfajta	Maros-parti város

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Mókás magyarázat című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 85 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv tulajdonosa lehessen. A feladványok megoldását **2013. december 1-jéig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a rejtvények készítői:

Grétsy László (III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.), Takács István (I.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések
(76.)

A VICC CSATTANÓJA	MÉTER VASTAP-SOT KÖVETHETI	FÜZETBŐL TÉPIK KI	KOVÁCS ...; POPÉ-NEKESNŐ	HELYSÉG KISBÉR KÖZELÉBEN	MÓKÁS MAGYARÁZAT				
SZEGEDI ... SZÍ-NÉSZNŐ					<p>– Fiam, hozd a kemping-székemet és a mai lapokat, aztán menjünk ki a kukoricásba!</p> <p>– Ugyan miért, papa?</p> <p>(A választ az ábra fő sorában rejtetjük el.)</p>				
TESZ A TÚZRE									
A SAJÓBA ÖMLIK									
SZARVAS GÁBOR SZÜLŐHE-LYEN ÉL				FONTOS ÖLÖMÉRC					
NYAK-TEKERCSI!			GRAMM ERŐSÍTŐ GYÓGY-KEZELÉS		NORVÉG AUTÓK JELZÉSE VIHAROS		PALINDROM NEVŰ BIBLIAI PROFÉTA	ALATTA ALSZUNK ÉJJELE	
A KÁLIUM VEGYJELE							TAKARMÁNY TARTÓSÍTÁSA		BOTVÉGI! NYERS, NYILT FELTÁRÁS
LABDÁS SPORT ÜZÉSE FÉLIG RÁI	ÁLLAMTU-DOMÁNY								
	A PONTY IS EZ								
KÖLTŐI SÓHAJ		MEGFELEL							
		A FIAT VÁROSÁ-BÓL VALÓ							
HONVÉ-DEK ÉNEKLIK									
A KLÓROS SAV SÓJA						CSUK EÖTVÖS ...; JELES FIZIKUS			
A KÖR KÖZEPEI	MEGLELŐ								
	SVÉD AUTÓK JELZÉSE								
A DUNÁ-BA ÖMLŐ ROMÁNI-AI FOLYÓ					SUB ...; TITOKBAN LATINUL RÜDVEGI				A HAS-NYÁL-MIRIGY TERMELI
TÖK BELSEJEI KERESZT-IRÁNYÚ	PALA-TINUS						LÍTIUM		
	BORSZÍVÓ ESZKÖZ						KIS VILÁGÍTÓ-ESZKÖZ		
					ÖRDÖG				
					AKAD, REKED				
PÁCSBAN VAN!									
... ET MOI (GÉRALDY)					KÖTŐSZÓ TUDO-MÁNYOS TERÜLET		HALK ZÓREJ FŐ PRIN-CÍPIUM		
SPORT, RÖVIDITVE									AZ URÁN VEGY-JELE
A KÉN VEGYJELE		GÖDÖLLŐ KÖZELI HELYSÉG							KÁDVÉGI
		ESEMI!							
							ÁLLAT HASALJI PRÉMJE LÉTEZIK		
FECSEG, BIZAL-MASAN	IBÉRIAI PÉNZ VOLT								
MESEVÉGI	PÉPES ÉTEL								
KÖZÉPEN HORPADI									LENVÉGI!
		KISEBB RAKÁS							PASSAU EGYIK FOLYÓJA
RÓMAI 50-ES		JÉGEN IS VÁGJÁK							
					FRANCIA VÁROS LAKOSA NOBÉLIUM				NÉZD CSAKI!
SZÉKRE TELE-PEDIK						LUXEM-BURGI AUTÓK JELZÉSE		MÁSSAL-HANGZÓ, KIEJTVE NÉVELŐ	
KATONAI SZÁLLÍTÓ-OSZLOP									

Nem szótározott szavak tárháza

babzsák – a test vonalait fölvevő, valamilyen töltelékanyagot (pl. magot), ma leginkább polisztirol gyöngyöt tartalmazó, zsák alakú fotel. Hivatalos neve: *cseppfotel*. Változata: *babfotel*.

bekészítés – a vendégeknek járó eszközök (törülköző, szappan, fogkefe stb.) szállodai szobában való elhelyezése

halasítás – haltelepítés

hangos térkép – a GPS magyar neve

hb – (a) ház bora

kitelepül – vendéglő, étterem rendezvények helyszínére költözik

kivetítés előadás – képpel, szöveggel illusztrált bemutató, előadás (a ppt-s előadásra használják)

koppanásig megy – (autóval) hazáig, a garázsig megy

lapos – a laptop új magyar neve. Vö. *laptopok*

laptop – a laptop népetimológiai magyar neve. Vö. *lapos*

párapap – nyári hőségben párákat permetező kapuszerű építmény (fesztiválokon, éttermekben)

partizó – partikra, fesztiválokra járó (ember)

pont – új jelentése: hely, esetleg helyiség; pl. *gyűjtőpont*, *oltópont*

romkom – a romkocsmá ifjúsági nyelvi neve

szájkarate – szópárbaj; veszekedés szavakkal, tettelegesség nélkül (újszászi adat)

szermentes – nem drogozó

szigetel – a budapesti Sziget-fesztiválon vesz részt. L. még: *szigetes*

szigetes – a budapesti Sziget-fesztivál résztvevője. Pl. Vigyázatok, mert délben mindent előzőnlenek a *szigetesek*.

tész – tényleges életfogytiglani börtön (A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelye, Sátoraljaújhely)

zura – jó (szleng)

Kovács József gyűjtéséből is válogattunk. A rovat 1998–2010. közötti anyagát tartalmazza a Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (szerk.: Balázs Géza) című kötet. Új magyar szavakat, illetve szómagyarításokat javasolhat/közzétehet itt is: www.szomagyarito.hu.

B. G.
balazsge@due.hu

1. Az „emberközpontú nyelvűveléstől”

a nyelvhasználat aktuális kérdéseig

Mit jelent az emberközpontú nyelvűvelés fogalma? Miért más, mint az előzmények, milyen az utóélete, melyek az ismérvei – mi a jelensége?

Lőrincze Lajos Emberközpontú nyelvűvelés c. könyvét összefoglalásnak és példatárnak tekinthetjük, az idevágókat írásából megismerhetjük az a szemlélet, melyet a cím jelez, s melyről tudjuk, hogy a nyelvűvelésnek új irányt adott.

E szemlélet szerint a nyelvi jelenségeket a nyelvet használó emberek szempontjából nézzük, ennek megfelelően a nyelvűvelés tárgya elsősorban nem a nyelv, hanem az ember. A nyelvhasználóknak szól a nyelvhasználatról. Nem hibákat keresve és hibáztatva, hanem pozitívan, a nyelvi ismeretterjesztés segítségével, a nyelvűvelés emelése céljával. Bizva abban, hogy a nyelvi világban tájékozott ember maga is képes dönteni a nyelvhasználat módjában és egy-egy nyelvi jelenség értékében.

A témát választóknak azt ajánljuk, hogy válasszanak ki néhányat a Lőrincze-kötet tanulmányaiból (például a nyelvi hitelesség térben és időben vagy a dialektológia dialektikája témáit), és gondolják végig a példákat és állításokat. Mivel értenek egyet, és mivel nem? Változott-e, s ha igen, miben változott az azóta eltelt 3-4 évtized alatt maga a nyelvi jelenség (pl. *úgy tűnik, tudnók, meg van írva*) és a róla tett megállapítások érvényessége? Érvényes-e, hogy „nagy úr a nyelvcsókás”? Fontos-e a nyelvről való ismeretek bővítése? Mit rejt az „így is jó, úgy is jó” mondatba rejtett nyelvi szemlélet?

De fordítva is vizsgálódhatnak: a mai nyelvhasználati problémák (például a nyelvjárásiaság a társadalomban; az írói nyelv hatása) hogyan jelentek meg az ún. Lőrincze-korszakban? Milyen válaszok születtek, és milyenek születnek ma?

A pályamunkának legyen egy áttekintő és egy konkrét példákat bemutató, elemző része is. E példákat gyűjthetik a nyelvi jelenségek és hátterük köréből, de lehetnek a példák a nyelvűveléssel (és a nyelvre vonatkozó tervezéssel, stratégiával) foglalkozó, a módszerre, a lehetősége, szükségessége vonatkozó állítások is.

Szakirodalomként bármelyik Lőrincze-írás felhasználható, de főként az Emberközpontú nyelvűvelés (Magvető, Budapest 1980) kötet tanulmányait ajánljuk.

A Magyar Nyelvőr 129. évfolyamában jelent meg egy „Emlékszám Lőrincze Lajos születésének 90. évfordulójára”; az ebben található írások közül témánkhoz legközelebb állnak a Lőrincze munkásságával, illetőleg az azt megelőző és követő helyzettel foglalkozó tanulmányok, Balázs Géza, illetve Pusztai Ferenc tollából. A mai nyelvhasználatról és a nyelvhasználatot, nyelvűvelést érintő vitákról is találunk itt megfelelő szakirodalmat, de természetesen továbbiak is kereshetők.

Gallasy Magdolna

2. A kétnyelvűség és a nyelvvesztés ábrázolása

Oravecz Imre Kaliforniai fürj című regényében. A téma bemutatása nyelvészeti szempontok szerint

A kétnyelvűség mindennapos jelenség a világban. A történelem során gyakran találkozhatunk a gyarmatosítás, az államhatárok módosítá-

sának hatásaként vagy szociológiai jelenségként a külföldi munkavállalás következtében előálló kétnyelvűséggel és/vagy nyelvcserevel. „Az új környezetet [...] hamar megszokta, de az, hogy nem tud úgy beszélni [...], ahogy szeretne, méretlenül feszélyezte, nyomasztotta. Ha órán felszólították, sokszor nem azt mondta, amit gondolt, vagy nem azt gondolta, amit mondott” – panaszkodik Oravecz Imre regényének egyik hőse.

A regény elolvasása segítséget nyújt a nyelvi változások folyamatának megértéséhez. Az író egy Amerikába kivándorolt magyar család történetét meséli el a társadalmi, kulturális és nyelvi különbségek és a hozzájuk való alkalmazkodás fázisait bemutató. Dehát ez szépirodalom, bármennyire érzékletes és érzékeny leírása is a kétnyelvűségnek, nem helyettesíti a szakzerű nyelvészeti megközelítést. A regényben az amerikai magyarok nyelvhasználatára találunk példákat, de természetesen más nyelvi közegben is vizsgálhatjuk a kétnyelvűség jelenségeit. Mind a régebben zajló nyelvváltozások kutatási eredményeivel érdemes megismerkedni (pl. a burgenlandi felsőöri közösséggel), mind pedig az aktuális változásokkal. A határon túli magyar nyelvtérleteken tett kirándulás, magunk vagy osztálytársaink ösztöndíja és kint tartózkodása idegen nyelvi közegben érdekes tapasztalatokat és összehasonlításokat eredményezhet.

Javasoljuk, hogy a pályaműben a regénybeli folyamatokhoz fűzzenek nyelvészeti szempontú magyarázatokat, és/vagy önálló kutatás, adatgyűjtés alapján, jól kiválasztott nyelvi példákkal mutassák be a nyelvváltozás egy-egy fázisát. Nem a regény elemzése tehát a feladat; Oravecz Imre művét inspiráló kiindulásnak ajánljuk a nyelvi téma bemutatásához.

A szociolingvisztikai szakirodalomból néhány alpmű kiindulópontot jelenthet. Ezek alapján könnyebb a vizsgált nyelveknek megfelelően tovább válogatni.

Bartha Csilla 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. NTK, Budapest

Bodó Csanád 2012. A látszólagos idő valósága (Esettanulmány a folyamatban lévő nyelvhasználati változások vizsgálatához). Akadémiai, Budapest (NyelvÉrt. 162.)

Gal, Susan 1991. Mi a nyelvcsere, és hogyan történik? Regio – Kisebbségstudományi Szemle 2/1. (epa.oszk.hu/matarika)

Kontra Miklós 2005. Mi változik a mai magyar nyelvben Magyarországon? In: Lanstyák István és Vanconé Kremmer Ildikó (szerk.): Nyelvészetről változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára. Gramma, Dunaszerdahely. 185–202.

Szarvas Rita

3. Magunkon viselt szövegek. A legrégebbi amulettiszövegektől a mai pólfeliratokig

Egyik sajátos használat a írott szövegeknek az, amikor az emberek magukon viselik őket. Ennek egyik típusa az ún. szövegamulett, azaz az amulettként hordott szöveg. Használata abból fakad, hogy a hiedelem szerint viselőjét megóvjaa a különféle ártalmaktól és veszedelmektől. Az amulett funkciója, a szöveghasználat erejébe vetett hit mellett eltörpülhet a szöveg tartalmának jelentősége, akár el sem kell (tudni) olvasni, akkor is hat. (Az amulett szövege lehet kézzel másolt vagy nyomtatott, lehet ráolvasás vagy ima jellegű, állhat torzult vagy torzított sorokból, rövidítésekből stb.)

Szövegamulett az ókortól ismertek, nálunk a 16. századi kódexektől kezdve vannak rá utalások és adatok. A 18. századtól gyarapodott a testen viselt (vagy házban, kertben tartott, olykor kenyérbélben megevezt) szövegek, cédulák száma. A 20. században katonák ruhájába varrtak védelmező szövegeket („Szent Mihály levele”, „égi levél”), és talán máig használják néhol a közelemből ismert ún. szüléskönyvitő szövegamulettet.

A hagyományozódás nagy jelentőségű e szövegtípusban, mind verbális, mind pragmatikai vonatkozásban. A felhasználás módjáról szóló 16. századi sorok meg-megismétlődnek a századokkal későbbi szövegekben is.

A magunkon viselt szövegek napjainkban elsősorban pólfeliratok, ruhaszövegek. Szerepük azonban más, mint az amuletté: nem rejtenek és nem olvasás nélkül használatosak, nem védelmezési célúak. Inkább hirdetnek viselőjéről valamit, például trendiséget, humorizáló hajlamot, tréfás elvárást (pl. „Keresem a következő exem”, „Meghívatsz egy italt”). Jellemző szövegtípusuk a felirat. Gyakran képpel vannak kombinálva. – Idetartozik a tetoválás is, valamint a kiterjesztett önmagunkon használt szövegek: autókra kitett vagy kötélyre írt (humoros) mondatok („Ezt a kettesemért kaptam”; „A konyha réme”), (háti)táskák felirata, lakások dekoratív „jelmondatai” stb. – Az 1970-es években még inkább kitűzők szövegeit (és képeit) viselték, ezeken kész szövegeket kínáltak, belőlük lehetett választani. A mai ruhafeliratok esetében viszont előtérbe került a saját megszövegezés igénye, a szöveghasználat funkciójában az önkifejezés.

A pályaművek foglalkozzanak mind a szövegamulettel, mind a magunkon viselt szövegekkel. Az anyaggyűjtés, példák keresése is feladat, és a gyűjtött anyag (szövegek, használatuk módja, funkciójuk) jellemzése is fontos. A vizsgálódás további szempontja lehet a kiválasztott szövegek nyelvi megközelítése (pl. grammatikai, stilisztikai, szociolingvisztikai szempontokra gondolunk). A pályamű szerkezetének kidolgozása, a súlypontok és a szempontok tudatos kiválasztása az egyik legfontosabb feltétele a sikeres témafeldolgozásnak. Elsősorban napjaink magunkon viselt szövegei, feliratai terén kínálkozik gazdag anyag és széles tematikájú választék.

Balázs Géza 1999. Kommunikációs létformák és átcapások. Magyar Nyelv 138–153.

Balázs Géza 2003. A ruhafeliratok szemiotikai-nyelvészeti kutatásának lehetőségeiről. In: Voigt–Balázs szerk. 332–338.

Kincses Kovács Éva: A feliratos ruhadarabokról. In: Voigt–Balázs szerk. 339–342

Lengyel Ágnes 2001. Amulettként használatos XIX–XX. századi szakrális ponyvanyomtatványok. In: „Nyisd meg, uram, szent ajtód...” Szerk. Barna Gábor. Szent István Társulat, Budapest. 75–90.

Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások. Válogatta, összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta Pócs Éva. Helikon, Budapest, 1986.

Voigt Vilmos és Balázs Géza szerk., 2003. A kezdetektől a máig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.

Gallasy Magdolna

